

Oulun yliopisto
Humanistinen tiedekunta

Heidi Heinonen

LIIKENTEEN LOSSEROKALOJA JA TROOPPISTEN MERTEN PRINCEJÄ

Huumori tieteen yleistajuistajana Niko Kettusen Viikon eläin -palstalla

Pro gradu

16.5.2017

Heidi Heinonen

Tiedeviestinnän maisteriohjelma

Oulu 2017

Tiivistelmä

Pro gradu -työni aihe on huumori tieteen yleistajuistajana. Tutkimuskohteena käytän Niko Kettusen Helsingin Sanomissa ilmestyvää Viikon eläin -palstaa, jossa tieteelliset faktat jostain eliölajista toimivat metaforana yhteiskunnalliselle, ajankohtaiselle ilmiölle – tai toisinpäin. Aineisto koostuu 70 artikkelista, jotka olen jakanut viiteen eri luokkaan sen perusteella, miten tiede ja yhteiskunnallinen ilmiö toimivat niissä toistensa metaforina.

Työni teoreettinen viitekehys on metafora- ja huumoritutkimuksessa. Metaforan teoriaa ammennan erityisesti Iina Hellstenin vuonna 2002 ilmestyneestä väitöskirjasta *The Politics of Metaphor*, jossa Hellsten tarkastelee metaforan mahdollisuuksia tieteen ja journalismin kohtauspaikkana. Huumoritutkimuksesta hyödynnän Janne Zareffin vuonna 2012 ilmestynyttä väitöskirjaa *Journalistinen komiikka*, jossa Zareff tutkii, millaisia ehtoja inkongruentin komiikan on täytettävä, jotta se olisi journalistista.

Keskeisiä tutkimuskysymyksiäni ovat: Miten humoristinen metafora toimii tieteen yleistajuistajana ja viihteellistäjänä? Toimiiko tiedejournalismin koominen metafora samoin kuin journalistinen komiikka? Aineiston luokittelun avulla pyrin tarkastelemaan eläimen ja yhteiskunnallisen ilmiön metaforista suhdetta sekä metaforan lähteen ja kohteen välistä liikettä eli muun muassa sitä, mitä verrataan ja mihin.

Palstan journalistisuutta pohtiessani olen analysoinut sen käyttämiä komiikan keinoja ja genreä. Näiden pohjalta tein päätelmän, että ollakseen journalistista (yleistä ja ajankohtaista) palstan komiikka tarvitsee yhteiskunnallisen skriptin. Journalistisen komiikan käyttö pelkkää tiedettä yleistajuistettaessa on vaikeaa, koska tiede ei ole samalla tapaa tuttujen näkökulmien kehystämää ja ajankohtaisuuteen sidottua kuin journalismi. Komiikan vaikutus yleistajuistetun tieteen sisältöön ja oppimiseen sekä kiinnostuksen herättämiseen kaipaa kuitenkin mielestäni lisää tutkimusta.

Asiasanat: tiedehuumori, tiedejournalismi, tieteen popularisointi, tieteen yleistajuistaminen, tiedeviestintä, tiedemetafora, antropomorfismi, satiiri, inkongruentti komiikka

Sisällys

1 JOHDANTO	4
1.1 TUTKIMUSAIHEENI JA -KOHTEENI	5
1.2 TUTKIMUSKOHTEEN LUOKITTELU	7
2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	8
2.1 JOURNALISTINEN KOMIIKKA MONIÄÄNISEN TOTUUDEN VÄLITTÄJÄNÄ	8
2.2 METAFORA TIETEEN JA JOURNALISMIN KOHTAUSPAIKKANA	11
2.3 ELÄIN TYYPILLISENÄ METAFORAN VÄLINEENÄ.....	13
3 HUUMORI JA METAFORA OPPIMISEN VÄLINEINÄ	15
3.1 METAFORA VALITTUJEN PUOLIIEN KONKRETISOIJANA ARTIKKELEISSA ”LOSSEROKALA ON AKVAARIOIDEN VOLKSWAGEN” JA ”ELINKEINOELÄMÄN KESKUSLISKO HAKEE TUOTTAVUUSLOIKKAA”	16
3.2 KÄSITTEELLINEN SEKOITTAMINEN JA BISOSIAATIO HUUMORIN SYNNYTTÄJÄNÄ ”OLLAKO BRASILIANVAELTAJAHÄMÄHÄKKI” -JUTUSSA	21
4 VERTAUS JA INKONGRUENSSI TIETEEN YLEISTAJUISTAJINA	25
4.1. ELÄIN SATIIRIN VÄLINEENÄ ARTIKKELISSA ”ERAKKORAPUJEN YSTÄVÄNPÄIVÄ ON KYLMÄ JA IKÄVÄ”	28
4.2. INKONGRUENSSI TEKSTIN KOOMISENA ELEMENTTINÄ ”JOS PRINCE SYNTYISI UUDESTAAN ELÄIMENÄ, HÄN OLISI SULKAMERJETANA” -JUTUSSA	31
5 TIEDE KOHTAA JOURNALISTISEN KOMIIKAN	35
5.1 KAPINALLISEN NAURUN KURINPIDOLLINEN FUNKTIO ”KARIBIANSEEPPIA PETTÄÄ AINA” -JUTUSSA... 39	
5.2 JOURNALISTISEN KOMIIKAN TUNNUSPIIRTEET JA VIIKON ELÄIN -PALSTAN USKOTTAVUUSPOSITIO .. 41	
5.3 JOURNALISTISEN KOMIIKAN TUNNISTAMINEN ARTIKKELISTA ”KATKARAVUN AITO AVIOLIITTO ON LASINEN VANKILA”	46
5.4 JOURNALISTINEN KOMIIKKA JA KOOMINEN TIEDEMETAFORA VIIKON ELÄIN -PALSTALLA	49
6 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	58
7 LOPUKSI	62
TUTKIMUSAINEISTO	64
LÄHTEET	72

1 Johdanto

Tieteen yleistajuistamista käsittelevässä teoksessa päätoimittaja ja tietokirjailija A.-P. Pietilä kirjoittaa, miten siirtyminen yhteiskunnallisen vastuun lehdistöteoriasta liberaaliin lehdistöteoriaan on vaikuttanut mediaan. Hänen mukaansa yhteiskunnallisen vastuun teoria näkyi varsinkin Yleisradion 1970-luvun ideologiseenkin taisteluun sortuneessa niin kutsutussa informatiivisessa ohjelmapolitiikassa. Ihanteena oli kansan älyllinen aktivointi ja sen myötä kansalaisille kehittyvä kyky muodostaa itsenäiseen ajatteluun pohjautuva maailmankuva. (Pietilä 2013, 67.)

Nykymediaa määrittää liberalistisen tiedonvälityksen ihanne, jossa yleisön toivomukset ja odotukset määrittävät uuden tiedon julkisuusarvon. Uudet tiedot kilpailevat toistensa kanssa julkisuudesta, jonka portinvartijoina mediat toimivat itse määrittelemiensä pelisääntöjen varassa. Tässä Yleisradiotakin koskevassa toimintatavan muutoksessa ei ole kyse vain teorian ja ihanteen vaihtumisesta, vaan myös ansaintalogiikan murroksesta. Yleiset ja kaikille yhtäläiset sisällöt ovat kadottaneet yleisönsä, kun sisällöntarjonta ja tiedon välittämisen nopeudet ovat internetin myötä kasvaneet räjähdysmäisesti. Myös yleisön kiinnostus on pirstaloitunut yksilöllisyyden lisääntymisen myötä. Yleistiedolle ilman omintakeista näkökulmaa ei ole yleisöä. (Pietilä 2013, 68.) Samanlainen huomatuksi ja ymmärretyksi tulemisen kamppailu koskee myös tieteellistä tietoa. Kuten Pietilä (2013, 66) asian kiteyttää, tiedon yleistajuistaminen on tiedon kaupallistamista. Yleisö haluaa tietoa, jonka voi omaksua nopeasti ja jonka äärellä viihtyy.

Iso-Britannian Brunelin yliopiston tutkijan Hauke Rieschin mukaan huumorin käyttö tieteen julkisessa diskurssissa on lisääntynyt merkittävästi viimeisten vuosien aikana, mutta tutkimus sen hyödystä on edelleen vähäistä ja tutkimustulokset ristiriitaisia. Vaikka politiikassa komiikka näyttää lisäävän kiinnostusta ja tietämystä ajankohtaisista asioista, esimerkiksi terveysviestinnässä huumori saattaa myös trivialisoida varsinaisen tiedon. (Riesch 2015, 768.) Huumorin ja tosiasian yhdistäminen on ongelmallista, koska vitsi perustuu siihen, ettei sen kertoja ole tosissaan.

Rieschin mukaan huumoritutkimuksen teorit on perinteisesti jaettu kolmeen kategoriaan, joita ovat huvittumisen ylemmydentunteeseen ('superiority' theories), inkongruenssiin ('incongruity' theories) ja helpotuksen tunteeseen ('relief' theories) nojaava malli. Ylemmysteorian mukaan huvittuminen syntyy paremmuuden tunteesta naurun kohteeseen nähden. Inkongruenssiteorian mukaan komiikka syntyy kahden yhteensopimattoman ajatuskokonaisuuden kohtaamisesta. Huumorin luonnetta helpottajana kuvaava malli pohjaa käsitykseen, jonka mukaan nauru purkaa sosiaalisia jännitteitä. Tiedehuumori käyttää inkongruenssia esimerkiksi tieteellisen ja arkipäiväisen kielen vastakkainasetteluun sekä ylemmydentuntoon vetoavaa komiikkaa osoittamaan pseudotieteilijöiden typeryyttä. (Riesch 2015, 770 – 771.)

Huumori voi viihtymisen lisäksi lisätä myös kykyä kyseenalaistaa. Janne Zareffin väitöskirjatutkimus journalistisesta komiikasta osoittaa, että komiikalla on kyky dialogisoida uutisten yksiäänisyys. Ne vastakohtaiset kategoriat, joihin strukturalistit olettavat ajattelumme perustuvan ja joiden oletetaan olevan välttämättömiä ymmärryksen kehittymisen kannalta, voidaan kyseenalaistaa komiikan inkongruenssin eli ristiriitaisuuksien avulla: ”Komiikka asuu kulttuurisesti merkittävinä pidetyissä vastakohtapareissa, siis kaksinapaisissa kulttuurisissa kategorisoinneissa. Rikkoessaan näitä kategorisointeja komiikka rikkoo kulttuurille kaikkein keskeisimpiä ajattelun rakenteita. Tämä synnyttää paineen, jota kutsumme huvittumiseksi” (Zareff 2012, 29).

1.1 Tutkimusaiheeni ja -kohteeni

Pro gradu -työni aihe on huumori tieteen yleistajuistajana. Tutkimuskohteeksi olen valinnut Niko Kettusen Viikon eläin -palstan. Se on ilmestynyt vuodesta 2013 *Helsingin Sanomissa*, ensin osana Lauantai-liitettä, myöhemmin tiedesivulla. Niissä Kettunen vertaa – useimmiten hyvin eksoottista, lukijoille vieraampaa – eliölajia¹ ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen ilmiöön. Kettusen palsta on mielenkiintoinen tarkastelukohde, koska siinä yhteiskunnallisen ilmiön ja tieteen asettaminen toistensa metaforiksi paitsi synnyttää huumoria myös yleistajuistaa tiedettä. Näiden lisäksi se kasvattaa tietoa ajankohtaisista,

¹ Vaikka palstan nimi on ”Viikon eläin”, Niko Kettunen kirjoittaa toisinaan myös eläinkuntaan kuulumattomista lajeista, kuten sienistä, levistä ja jopa syövästä. Tämän vuoksi käytän luokkien nimissä sanaa ”eliö”.

usein yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista. Tyyli on kepeä ja humoristinen. Kettunen kertookin erään lukijan luokitelleen palstan tiedepakinaksi. Itse hän pitää myös eläinsatiiria osuvana lajimääritelmänä. (Sähköpostihaastattelu 3.1.2017.)

Yleisen määritelmän mukaan pakina on ”kevyehkö, huvittava sanomalehtikirjoitelma”. Pakinan tunnistamisessa kontekstilla on ratkaiseva rooli, joka ohjaa lukijaa tulkitsemaan tekstiä tietystä näkökulmasta. Asiyhteys siis määrittää tekstin merkitystä. Tieto tekstin genrestä paitsi muokkaa odotuksia myös luo merkityksiä. (Hokkanen 2009, 27, 33, 48 – 49.)

Kettunen kertoo, että hänen palstansa siirtyminen Lauantai-liitteen kepeästä ”viikkomakasiinista” osaksi tiedesivujen artikkeleita aiheutti hämmennystä vastaanotossa. Kuten Kettunen asian ilmaisee, siirron jälkeen palsta ”asettui nyt osaksi vakavan tiedejournalismin kontekstia, jossa se saattoi äkkinäisiä ihmetyttää”. Toimitukseen tuli palautetta, jossa Helsingin Sanomia tiukattiin ”uutisoinnin tasosta ja viihteellistymisestä”. Kettusen mukaan tämä johtui siitä, että jotkut lukivat juttuja uutisina. Eräs lukija oli selityksen saatuaan jopa ehdottanut, että palstan yhteydessä pitäisi selvästi ilmoittaa, että se on humoristinen. Kettunen kertoo itsekkin miettineensä, olisiko palstasta tullut yhtä vapaamuotoinen, jos se olisi alkanut osana nykyisenkaltaista tiede-uutisvuostoa. Hän vertaa palstaansa 1970-luvulla niin ikään Helsingin Sanomissa ilmestyneeseen Anto Leikolan eläinpalstaan sekä ornitologi Lasse J. Laineen ”Lassen luontokouluun”, joissa myös käsiteltiin eläimiä kepeästi, mutta asiantuntevasti. Erottavana tekijänä Kettunen näkee sen, etteivät nämä palstat olleet kuitenkaan satiirisia. (Sähköpostihaastattelu 3.1.2017.)

Väärinkäsitykset Viikon eläin -palstan vastaanotossa ovat johtaneet jopa Julkisen sanan neuvostoon tehtyyn kanteluun. Kantelu koski Helsingin Sanomissa 12.12.2014 ilmestynyttä Kettusen juttua ”Kusimanse hämmentää Tampereella”. Jutussa irvailaan Tapparannan huonolle pelimenestykselle ja ehdotetaan, että seura vaihtaisi kirvesymbolinsa eläinhahmoon, koska sellaista käyttävät seurukset, Ilves ja Kärpät, ovat menestyneet niin hyvin. Eläimeksi ehdotetaan kärppien kaukaista sukulaista, afrikkalaista mangoa, jonka nimeksi on afrikkalaista alkuperäiskieltä mukailten ehdotettu ”kusimanse”.

Kantelija tulkitsee juttua uutisena. Hänen mukaansa se hämärtää rajaa toden ja sepitteen välillä ja tulee näin rikkoneeksi journalistin eettisiä ohjeita. Helsingin

Sanomien vastauksen mukaan ”Viikon eläin on Helsingin Sanomien tiedesivuilla ilmestyvä tyyliltään kepeä palsta, jossa esitellään lyhyesti ja humoristisella tyylillä jokin eläin”. Päätoimittaja huomauttaa, että kerrontatyylistään huolimatta eläimestä kerrottavat asiat pitävät paikkansa. JSN:n vapauttavan ratkaisun mukaan kyseessä on ”pakinanomainen teksti”, jossa kirjoittaja käyttää sekä totuudenmukaista että mielikuvituksen tuottamaa aineistoa. (JSN 5708/SL/15.)

Tapaus tuo mielenkiintoisella tavalla esille paitsi sen, miten genreodotukset ohjaavat tekstin tulkintaa, myös sen, miten vaikea tiedehuumoria on sijoittaa mihinkään journalistiseen genreen. Lähtökohtaisesti vakava eli tosi ja huumori eli sepite mielletään toisilleen vastakkaisiin kategorioihin.

1.2 Tutkimuskohteen luokittelu

Helpottaakseni omaa analyysiani olen jakanut Kettusen vuosina 2013 – 2016 ilmestyneistä artikkeleista 70 viiteen eri kategoriaan, jotka olen nimennyt ”Ollako eläin x” (11 kpl), ”Eliö parempi kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” (16 kpl), ”Jokin vieras asia on yhtä kuin toisen ympäristön tutumpi asia” (21 kpl), ”Eliö kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” (17 kpl) sekä ”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” (5 kpl) -luokiksi. Luokittelun tarkoitus ei ole kuvata tietynlaisten artikkeleiden määrän suhdetta artikkeleiden kokonaismäärään nähden, vaan pelkästään kuvastaa, millaisia erilaisia vertaustapoja eliölajien ja yhteiskunnallisen ilmiön välillä olen löytänyt. Sijoittamatta jääneissä artikkeleissa saattaa siis olla vielä muitakin tapoja.

Joidenkin juttujen sijoittuminen johonkin tiettyä rakennetta toistavaan kategoriaan on selkeämpää kuin toisten. Esimerkiksi ”Ollako eläin x” on Kettusen itsensä nimeämä kategoria, johon sijoittuvat juttusarjan syntyajankohtana, vuonna 2013, ilmestyneet ”ollako eläin” -alkuisesti otsikoidut artikkelit.

”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” -luokkaan sijoittamani artikkelit sisältävät nekin vertauksen ihmisten maailmaan. Tämän kategorian viisi artikkelia voisi sijoittaa myös muihin luokkiin, mutta olen laittanut ne omaksi kokonaisuudekseen, koska niissä on lause tai lauseita, jotka kutsuvat ihmettelemään tai suojelemaan luontoa.

”Ollako eläin x” -juttujen vertaustapaa muistuttaa (ilman ”ollako eläin” -alkuista otsikkoa) ”Eliö parempi kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” -luokkaan

sijoittamani jutut. Molempien kategorioiden jutuissa tarkastellaan eliöiden ylivertaisia ominaisuuksia ihmiseen tai hänen ympäristöönsä nähden.

”Jokin vieras asia on yhtä kuin toisen ympäristön tutumpi asia” -luokkaan olen sijoittanut jutut, joiden metafora toimii niin, että toinen, helpommin hahmotettava ajatuskokonaisuus selittää vaikeammin ymmärrettävää: siis eliölaji tai yhteiskunnallinen ilmiö toimii toisensa selittäjänä.

Luokkaan ”Eliö kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” olen sijoittanut juttuja, joissa sekä eliölaji että yhteiskunnallinen ilmiö selittävät toisiaan vertailun kautta.

2 Teoreettinen viitekehys ja tutkimuskysymykset

Työni teoreettisena viitekehysenä käytän metafora- ja huumoritutkimusta. Minua kiinnostaa erityisesti, miten humoristinen metafora toimii tieteen viihteellistäjänä ja yleistajuistajana. Muodostamieni luokkien avulla pyrin tarkastelemaan eliölajin ja yhteiskunnallisen ilmiön metaforista suhdetta sekä metaforan lähteen ja kohteen välistä liikettä eli muun muassa sitä, mitä verrataan ja mihin.

Yksi keskeinen tutkimuskysymys on, toimiiko tiedejournalismin koominen metafora samoin kuin journalistinen inkongruentti komiikka. Lisäksi tarkastelen myös Niko Kettusen tiedejournalismia ja yhteiskunnallisia asioita yhdistävän tekstin avulla käsitteellisten kenttien sekoittamisen, bisosiaation ja inkongruentin komiikan toimintamekanismeja. Pohdin myös, mitä tapahtuu, kun tiede toimii yhteiskunnallisen satiirin metaforana.

2.1 Journalistinen komiikka moniäänisen totuuden välittäjänä

Journalismin ja komiikan tutkijan Janne Zareffin mukaan yhteiskunta tarvitsee journalistista komiikkaa haastamaan vallitsevat totuudet rikkomalla kulttuurisia kategorisointeja, jotka pyrkivät esittämään historiallisen ja muutettavissa olevan tilanteen ikuisena ja ainoana mahdollisena. Journalistisen komiikan tarkoitus ei ole osoittaa joitain ajatuksia vääriksi, vaan näyttää kaiken ajattelun suhteellisuus ja tilannesidonaisuus.

Ajattelun rakenteet eivät ole viattomia. Ihmisen tarve eheään identiteettiin, kulttuuriin, historiaan ja nykyhetkeen on helppo valjastaa vallan välineeksi. Monologinen maailmankuva onkin ideologian väline: usko tietynlaiseen tarinaan voi saada kansan esimerkiksi hyväksymään sitä kurjistavat päätökset. (Zareff 2012, 58 – 60, 127, 221.)

Eheää tarinaa kuitenkin uhkaa Stuart Hallin ja Sigmund Freudin identiteetikäsityksiä mukaillen tukahdutettu ristiriitainen aines – josta inkongruenssi komiikka ammentaa (Zareff 2012, 59 – 61).

Oman persoonamme säröt ja ristiriidat tulevat toisinaan näkyviin muun muassa virhesanontojen kautta. Samoin meitä ympäröivien järjestelmien ristiriitaisuudet ja epäjatkuvuudet tulevat näkyviin komiikassa, joka toimii näiden ”virhesanontojen” artikulaationa. (Zareff 2012, 63.)

Zareff kiinnittää huomiota inkongruentin komiikan ja metaforan samankaltaisten toimintatapojen välille – onhan metafora yksi mahdollinen komiikan looginen mekanismi. Erottavina tekijöinä Zareff nostaa esiin (vakavan) metaforan ja vitsin erilaisen tavan ratkaista niissä yhdistyvien erilaisten ajatuskokonaisuuksien ristiriita: metaforassa jää voimaan alkuperäinen ajatuskokonaisuus, kun taas vitsi synnyttää kokonaan uuden. Zareff ei pidä rajanvetoa metaforan ja komiikan mekanismien välillä ehdottoman tarpeellisena. (Zareff 2012, 63–64.)

Zareffin mukaan metaforat syntyvät taiteellisesta suhtautumisesta maailmaan (Zareff 2012, 64). Zareffinkin esiin nostama Arthur Koestler on etsinyt laajemmin taiteen ja komiikan yhteyksiä teoksessaan *Act of Creation* (1964). Koestlerin mukaan komiikka syntyy, kun ajatus siirtyy kokonaisuudesta toiseen. Hän kutsuu tätä assosiaatiosta eroavaksi bisosiaatioksi (”bisociation”) ja väittää, että kaikki ihmisen luovuus perustuu vastaavalle rakenteelle. Komiikan ja taiteen lisäksi Koestler nostaa kolmantena muotona esiin tieteellisen luomisen. Sen lisäksi, että siinäkin yhdistetään kategorioita, tieteellisessä luomisessa kyetään tuottamaan jotain, mikä voidaan ottaa käyttöön sellaisenaan. (Koestler 1964, 27 – 28, 45, 95.) Koestlerin sanoin ”comic discover is paradox stated – scientific discovery is paradox resolved” (Koestler 1964, 95). Tieteessä paradoksi johtaa tilanteeseen, jota Thomas Kuhn on kutsunut tieteelliseksi

vallankumoukseksi. Tällöin kyse on koko ajattelun muuttamisesta, jotta jokin ilmiö saadaan selitettyä. (Zareff 2012, 64.)

Zareff (2012, 55) nimeää paradoksin hedelmälliseksi kulttuurin rakenteeksi. Hänen mukaansa (uskonnollinen) usko on linkki komiikan ja myyttien välillä. Komiikka tähtää dialogisuuteen, myytti pyrkii tekemään totuudesta yksiaänistä. Claude Lévi-Straussin (1963, 209) mukaan myytit kertovat kauan sitten tapahtuneesta, mutta niiden rakenne saa ne vaikuttamaan ikuisilta. Jotta komiikan ja myytin välistä suhdetta voisi ymmärtää, on Zareffin mukaan erotettava kaksi uskonnollisuuden puolta toisistaan. Usko ilmeisen mahdollimaan voi dogmaattisuuden lisäksi perustua myös paradoksien varaan, jolloin usko mahdollistuu vain vastakohtansa epäilyn kautta. (Zareff 2012, 57.) Lévi-Strauss on selittänyt olemassaolon ja olemattomuuden kategoriat kaiken korkeamman ajattelun pohjaksi. Se on keskeisin ristiriita, jota ihmiset koettavat dualistisen rakenteen päälle muodostetuilla myyteillä selittää. (1981, 694 – 695.) Paradoksaalinen usko ja komiikka perustuvat samalle, hyväksytyjen totuuksien tuolle puolen asettuvalle rakenteelle. Myös myytti ja komiikka toimivat samoin esittäessään yhteensopimattomat ainekset yhteensopivina. Ero on siinä, että myytti kätkee ristiriidan, kun taas komiikka alleviivaa sitä. (Zareff 2012, 55–57.)

Zareff tekee eron käsitteiden ”huumori” ja ”komiikka” välille. Hänen mukaansa huumori liittyy sisäiseen tuntemukseen, kun taas komiikka on ulkoisten merkkien tarjoama ärsyke. Tämän hän perustelee sanojen etymologialla. Huumori-sana viittaa alkujaan kehon nestetasapainoon ja sen aiheuttamiin mielialanvaihteluihin, joita antiikista periytyneen ajattelun mukaan säätelivät neljä nestettä: veri, lima, keltainen sappi ja musta sappi. Komiikka taas juontuu sanasta ”komedia”, joka alkujaan viittaa Dionysos-jumalan kunniaksi järjestetyssä juhlassa esiintymiseen. Zareff huomauttaa, että määrittely poikkeaa arkikielisestä käytöstä, jossa huumori mielletään viestinnän lajityypiksi². Zareff perustelee käsitteiden arjesta poikkeavan käytön, koska suomen kielessä ei ole sanaa huumorin kokemiselle. (Zareff 2012, 20.)

Komiikan inkongruenssiteoriaa täydentävinä selitysmalleina Zareff mainitsee ylemmyysteorian: ”Henri Bergsonin kuuluisan näkemyksen mukaan nauru on

² Itse käytän jatkossa sekä huumorin että komiikan käsitettä viittaamaan viestinnän lajityyppeihin. En siis erota sisäistä tuntemusta ulkoisesta ärsykkeestä. Niiden erottaminen ei ole olennaista, koska työni ei käsittele vastaanottoa. Lisäksi käyttämistäni lähteistä suurin osa käyttää huumorin käsitettä näin.

yhteisön rangaistus sopeutumattomuudesta; ’naurun kautta yhteiskunta kostaa sitä vastaan otetut vapaudet’” (Zareff 2012, 31).

Journalismi genrenä ja ihanteena noudattelee samanlaista jakoa kuin sen tutkimuskin, jonka keskeisiä kysymyksiä ovat, millaista journalismi on ja millaista sen pitäisi olla. Journalismin keskeisempänä tehtävänä pidetään mahdollisimman todenmukaisen kuvan tuottamista maailmasta. Vaikka komiikkaa voi käyttää myös monologisen maailmankuvan pönkittämiseen, dialogisimmillaan se voi Zareffin mukaan välittää todellisuuden luonnetta jopa tehokkaammin kuin uutinen. (Zareff 2012, 16, 79.)

Siinä, missä uutisen kehys käytännön pakosta monologisoi sanomaansa, inkongruentti journalistinen komiikka voi osoittaa kehysten sijainnin ja ristiriitaisuuden jonkun toisen mahdollisen kehysten kanssa (vrt. Zareff 2012, 84). Zareffin mukaan ollakseen journalistista komiikan on täytettävä kaksi intertekstuaalista ehtoa: Ensiksikin vähintään yhden komiikan elementin (inkongruenssia alleviivaavan seikan tai toisen inkongruentin ajatuskokonaisuuden) täytyy olla tai viitata sellaiseen tekstiin, joka on sekä ajankohtainen että yleinen. Toiseksi journalistisen komiikan on oltava yleistettävissä myös välittömän olemassaolonsa ulkopuolelle, viittaustekstin olemassaoloon ja mielellään myös muiden vastaavien tekstien olemassaoloon. Komiikan on rikottava sellaisia kategorisointeja, jotka löytyvät siitä yleisestä ja ajankohtaisesta tekstistä, johon se viittaa. (Zareff 2012, 108–111.)

2.2 Metafora tieteen ja journalismin kohtauspaikkana

Siinä, missä Janne Zareff tarkastelee inkongruentin komiikan mahdollisuuksia journalismin välineenä, valottaa Iina Hellsten väitöskirjassaan *The Politics of Metaphor* (2002) metaforan merkitystä tieteen ja journalismin kohtauspaikkana – merkitysten välittäjänä ja kääntäjänä. Hänen esiin nostamansa ero journalismin ja tieteen välillä muistuttaa eroa journalismin ja journalistisen komiikan välillä: Hellstenin mukaan journalismin ja tieteen ero on siinä, että journalismin tarinoiden on resonoitava olemassa olevien kehysten ja narratiivien kanssa, kun taas tieteellinen diskurssi avaa uusia perspektiivejä tutkittaviin ilmiöihin. Väitöskirjassaan Zareffhan rinnasti Koestleria mukailien komiikan, taiteen ja tieteellisen luomisen toisiinsa. (Koestler 1964, 27 – 28 & Hellsten 2002, 40 & Zareff 2012, 64.)

Koska tiede käsitteellistää tuntematonta, sen yleistajuistaminen käy metaforan kautta. Metaforat auttavat visualisoimaan hyvin suuria (esim. globaalit ongelmat) tai hyvin pieniä (esim. geenit) asioita. Metaforan ongelma on sama kuin journalismin: se tarjoaa kerrallaan vain yhden näkökulman ja saattaa blokata muut näkyvistä. Samalla, kun metafora korostaa joitain puolia, se piilottaa toiset. Toisaalta juuri sen tapa luoda tietty perspektiivi käsiteltävänä olevaan abstraktiin tai kompleksiseen asiaan tekee siitä niin tärkeän kommunikaation välineen. (Hellsten 2002, 11, 16.)

Metaforan asemaan merkitysten synnyttäjänä vaikuttaa se, miten se määritellään. Laajan metaforakäsityksen mukaan metafora kattaa kaikki kielikuvat eli troopit. Suppea käsitys näkee metaforan yhtenä muiden trooppien joukossa. Määritelmien keskeisiä kiistakysymyksiä ovat olleet paitsi se, voidaanko metaforalla luoda vai ainoastaan heijastaa todellisuutta, myös se, toimiiko metafora sanojen, lauseiden vai ajatusten tasolla. Metaforateoriat on perinteisesti jaettu korvaamis-, vertaamis- ja vuorovaikutusteorioihin. Korvaamisteorian mukaan metaforassa sana tai ilmaisu korvataan toisella, asiaan ”kuulumattomalla” termillä, jonka avulla tuodaan esiin uudelleen nimetyn samankaltaisuus nimeäjän kanssa. Sen lähtökohtana on Aristoteleen metaforan määritelmä, jonka mukaan ”merkityksen siirtymä voi tapahtua joko yleisestä erityiseen, erityisestä yleiseen, erityisestä erityiseen tai analogian kautta”. (Hellsten 1997, 12 – 13, 15 – 17.)

Vertaamisteorian mukaan metaforassa on kyse tiivistyneestä analogiasta. Sanojen korvaamisen sijasta kyse on vertauksesta, josta on jätetty sana ”kuin” pois. Vertaamisteorian mukaan metaforalla voidaan suunnata ajattelua, mutta ei varsinaisesti luoda todellisuutta. Kuten korvaamisteoria, sekin sisältää käsityksen siitä, että metafora voidaan korvata kirjaimellisella ilmaisulla. Sen sijaan vuorovaikutusteorian mukaan metafora ei ole pelkästään puheeseen tai kirjoitukseen lisättävä tehokeino, vaan koko ajattelu on metaforista. Siinä, missä inkongruentti komiikka pohjaa ajatuksellisten kenttien ristiriitaisuudelle, vuorovaikutusteorian määritelmän mukaan metafora on niiden yhteensulautuma. Näin metaforaa ei voida muuntaa kirjaimelliseksi ilmaisuksi. Vuorovaikutusteorian jatkona voi pitää kognitiivista metaforateoriaa. Nimensä mukaisesti se painottaa metaforan kognitiivista merkitystä: kognitiivinen arvo katoaa, jos metaforinen ilmaus käännetään kirjaimelliseksi tai toisinpäin. (Hellsten 1997, 18 – 19, 22 & Zareff 2012, 63 – 64.)

Kaikki metaforateoriat³ ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että metaforinen kuvaus on aina osittaista, jolloin vain jotkut metaforalähteen seikat sijoitetaan kohteeseen. Hellsten näkee kaksisuuntaisen liikkeen ja sijoittamisen (lähteestä kohteeseen) eron suhteessa metaforan uutuuteen. Max Blackin (1976, 38, 44 – 45) mukaan metaforien merkitys voi liikkua kahden ”systeemin” välillä. Hellstenin mukaan tämä johtuu siitä, että Blackin tarkastelemat metaforat ovat tuoreita. George Lakoff ja Mark Johnson (1980, 5, 11, 147) tarkastelevat lähinnä konventionaalisia metaforia, ja heidän mukaansa merkitys liikkuu vain lähteestä kohteeseen. Vastaavasti metaforinen käyttö on sitä tietoisempaa, mitä tuoreemmasta vertauksesta on kysymys. (Hellsten 2002, 21.)

Hellstenin mukaan tieteilijät käyttävät metaforaa perspektiivin avaajana ja muuttajana. Metaforan muutos muistuttaa Kuhnin teoriaa paradigman muutoksesta: muutoksen tarve alkaa anomaliasta, joka vaatii uusia lähestymistapoja aiheeseen. Siinä, missä vaihtoehtoiset metaforat voivat muuttaa koko perspektiivin, vastustavat metaforat pelkästään haastavat dominoivaa metaforaa. Toisaalta metaforat ovat moniselitteisiä: samaa metaforaa voidaan käyttää tukemaan myös vastakkaisia näkemyksiä. Tulkinta riippuu käyttäjästä, muotoilusta ja yhteydestä muihin metaforiin. (Hellsten 2002, 23, 32, 141–142.)

2.3 Eläin tyypillisenä metaforan välineenä

Janna Kantola tarkastelee artikkelissaan ”Eläimet Veikko Huovisen tuotannossa” (2014) Veikko Huovisen tapaa hyödyntää eläinasetelmia paitsi satiirin ja komiikan välineinä, myös eläinten kokemusten välittäjinä ja eläinten oikeuksien puolestapuhujina. Kantolan mukaan Huovisen eläintekstit eivät sovi perinteiseen faabelilajiin, koska ne inhimillisen käyttäytymisen ruodinnan ja siihen sisältyvän moraalisen opetuksen sijasta käsittelevät eläinten hyvinvointiin ja kohteluun liittyviä konkreettisia ja moraalisia kysymyksiä. Opetus liittyy lähinnä kehotukseen ottaa eläimet huomioon myös fiktion ulkopuolisessa todellisuudessa. (Kantola 2014, 95, 99.)

³ Omassa työssäni tukeudun laajaan metaforakäsitykseen eli suhtaudun metaforaan käsitteenä, joka sisältää kaikki troopit. Ajattelen myös kognitiivisten metaforateoreetikkojen tapaan, ettei metaforista ilmausta voi kääntää kirjaimelliseksi ilman, että se menettää kognitiivista arvoaan.

Kirjallisuudentutkija John Simonsin mukaan eläimiä käytetään kulttuurisessa reproduktiossa niin symboleina, antropomorfismissa kuin muodonmuutoskertomuksissakin. Eläinten (non-human) kokemuksen kuvaaminen on aina ihmislähtöistä (human), koska kokemuksen kuvaaminen on mahdollista vain ihmiselle. Simons kysyykin, onko antropomorfismi aina väistämättä lajisorron⁴ (spesismin) läpäisemää. (Simons 2002, 85 – 86, 116.)

Narratologi David Herman esittää eläinasetelmien jaottelun jatkumona, jossa eläinallegoria, antropomorfinen projektio, zoomorfinen projektio sekä eläimen kokemusta ympäristöstään heijastelevan elinympäristön tutkiminen⁵ asettuvat janalle sen mukaan, kuinka kyllästetty eläimen kuvaus on ihmiskokemuksella. Tässä jatkumossa eläinallegoria asettuu toiseksi ääripääksi vasemmalle, koska siinä on kysymys puhtaasta metaforasta, jossa (Lakoffin ja Johnsonin termein) ihmisen kokemus on metaforan lähde ja eläimen (non-human) mieli metaforan kohde. Oikealle siirryttäessä seuraavana jatkumossa on antropomorfinen projektio, jossa fokus siirtyy ihmisestä eläimeen, mutta ihmisen motivaatiot ja käytänteet toimivat edelleen sapluunana, jonka kautta eläimen käytöstä tulkitaan. Antropomorfisen projektion siirtymä eläinkeskeisempään tulkintaan on zoomorfinen projektio, jossa eläimen kokemuksesta puhutaan edelleen ihmiskokemuksen käsittein, mutta nyt keskiössä on eläimen ja ihmisen kokemuksen vertailu selittämisen sijaan.⁶ Oikean ääripään muodostaa elinympäristön tutkiminen, jossa eläimen aistimusten kuvaaminen voi vaikuttaa myös ihmisen havaintoihin todellisuudesta. (Herman 2012, 97 – 100.)

Yksi Simonsin (muodon)muutoskertomusten jaottelu pohjautuu siihen, tapahtuuko kertomuksessa fyysinen muodonmuutos vai onko kyseessä eläimen asemaan asettuminen ihmismaailmassa (Simons 2002, 140 - 141). Kantolan mukaan Huovisen lyhytkertomuksessa ”Sielunvaellusta” muodonmuutos näyttäytyy satiirisena ja

⁴ Lajisorrolla viitataan tässä rasismiin ja seksismin kaltaisiin ennakoasetelmiin, jotka määrittelevät olentojen arvon ja oikeudet sen perusteella, mihin lajiin ne kuuluvat.

⁵ David Hermanin käsite elinympäristön tutkimisesta pohjaa filosofi ja biologi Jacob von Uexküllin käsitteeseen *Umweltista*, jolla Uexküll Hermanin mukaan viittaa eläimen sensorimotoristen aistimusten tarjoamaan kokemukseen ympäristöstään (Herman 2012, 99). ”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” - luokkani ei kuvaa tällaista eläinasetelmaa, vaan Viikon eläin -palstan sellaisia juttuja, joissa on lause tai lauseita, jotka vetoavat luonnonsuojelun tai luonnon monimuotoisuuden arvostamisen puolesta.

⁶ John Simonsin mukaan eläinten ja ihmisten kokemusten vertailu herää jo antropomorfisen esittämisen kautta (Simons 2002, 120).

humoristisena trooppina, joka asettaa ihmiskeskeisen tulkinnan naurettavaan valoon. Tarinassa Leevi Sytky -niminen mies vieraillee kuolemansa jälkeen muun muassa variksen, mateen ja Alkon paikallisjohtajan ruumiissa. Sytkyn sukupuoli ja inhimillinen tietoisuus säilyvät jokaisessa olomuodossa. (Kantola 2014, 101.)

Vastaavasti Huovisella on eläinkertomuksia, joissa muodonmuutos on fyysisen sijaan henkinen. Kantolan mukaan nämä kertomukset, joissa asetutaan eläimen asemaan ilman fyysistä transformaatiota, korostavat eläinten ja ihmisten välisiä eroja ja aktivoivat eläinten asemaan liittyviä eettisiä kysymyksiä. (Kantola 2014, 102–103.)

3 Huumori ja metafora oppimisen välineinä

Huumorin hyödyistä tiedon omaksumisessa on ristiriitaista tietoa. Joidenkin tutkimusten mukaan huumori parantaa oppimista, toiset eivät taas ole löytäneet yhteyttä oppimisen ja huumorin välillä. Erityisesti informaation sisäistämistä ja muistamista koskevat tulokset ovat ristiriitaisia. Joidenkin tutkimusten mukaan opetettavaan asiaan kuulumaton huumori voi jopa haitata oppimista, koska se muistetaan paremmin kuin oppimateriaali. Merkittävä määrä empiirisiä todisteita kuitenkin osoittaa, että huumorin avulla voi suunnata huomiota ja herättää kiinnostusta opetettavaan materiaaliin. (Banas & Dunbar & Rodriguez & Liu 2011, 131 – 133.)

Opetuksessa käytettävää huumoria koskevan teorian, ”the instructional humor processing theory” IHPT:n (Wanzer, Frymier & Irwin, 2010), mukaan olennainen vaikutus oppimiseen on sillä, ymmärtääkö oppilas humoristisen inkongruenssin opetussisällössä. Jos ei, niin tuloksena on huvittumisen sijaan hämmennys. Jos taas oppilas tunnistaa inkongruenssin, huumori suuntaa huomiota ja sitä kautta parantaa oppimista ja muistamista. Huumorin merkityksellisyys ja tarkoituksenmukaisuus ovat ratkaisevassa asemassa. Parhaimmillaan merkityksellisyys lisää motivaatiota ja kykyä käsitellä informaatiota. Tarkoituksenmukaisuus herättää positiivisia tuntemuksia, jotka voivat synnyttää positiivisen asenteen oppimista kohtaan.⁷ (Banas ym. 2011, 118 – 120.)

⁷ Tarkoituksenmukainen yleisesti tarkoittaa tilanteeseen kuuluvien odotusten ja sosiaalisten normien noudattamista. Mikä on sopivaa yhdessä tilanteessa, voi toisessa olla asiatonta. Kun sosiaalisia normeja rikotaan, on todennäköistä, että käytös tulkitaan sopimattomaksi. (Wanzer, Frymier, Wojtaszczyk & Smith 2006, 179.)

Tieteen saavutusten avaaminen tieteellisen yhteisön ulkopuolisille on tullut yhä tarpeellisemmaksi, koska tieteellisellä tiedolla on merkittävä osuutensa moneen yhteisöjen jokapäiväistä elämää koskettavaan asiaan. Vaikka huumori ei olekaan tiedeyhteisölle kovin tyypillinen tapa kommunikoida, on sitä käytetty varsinkin biologian yhteydessä, erityisesti kuvitteellisten kasvien ja eläinten kuvailussa ja todellisten lajien humoristisissa latinalaisissa nimissä. (Pinto & Marçal & Vaz 2013, 2.)

Biologiassa kaikenkirjavine lajeineen ja nimineen on siis jotain, mikä houkuttelee valitsemaan humoristisen lähestymistavan. Myös Kettunen mainitsee ulkomaalaisia esimerkkejä, jotka muistuttavat hänen eläinsatiiripalstaansa. Toinen esimerkeistä on *Wired*-lehden ”Absurd Creature of the Week”, joka käsittelee erikoisia eläimiä – tosin ilman yhteiskunnallisen satiirin ulottuvuutta. The Guardianin palsta ”Brain Flapping” taas käyttää tiedettä apuna käsitellessään jotain yhteiskunnallisesti ajankohtaista aihetta. (Sähköpostihaastattelu 3.1.2017.)

Kuten aiemmin kirjoitin, Hellstenin mukaan tieteen suosimat metaforat toimivat eri tavalla kuin journalismille tyypilliset: journalismin tarinoiden on resonoitava olemassa olevien kehysten ja narratiivien kanssa, kun taas tieteellinen diskurssi avaa uusia perspektiivejä tutkittaviin ilmiöihin. Itse tieteen tekeminen vertautuu usein tuntemattoman valloitukseen. Hellstenin mukaan metafora voi toimia tieteen ja journalismin kohtauspaikkana sekä kommunikoinnin välineenä yhdistäessään erilaisia diskursseja. Metafora voi myös toimia perspektiivin avaajana ja muuttajana tieteilijöille. Sitä, miten merkitys metaforan lähteen ja kohteen välillä kulkee, määrittää Hellstenin mukaan metaforan tuttuus. Mitä tuorempi metafora, sen tietoisempaa on sen käyttö ja merkityksen kulku kaksisuuntaisempaa eli merkitys kulkee siinä sekä lähteestä kohteeseen että kohteesta lähteeseen. (Hellsten 2002, 1 – 2, 21, 23, 40.)

3.1 Metafora valittujen puolien konkretisoijana artikkeleissa ”Losserokala on akvaarioiden Volkswagen” ja ”Elinkeinoelämän keskuslisko hakee tuottavuusloikkaa”

Niko Kettusen tekstit eivät useinmiten suoraan paljasta, kumpi diskursseista, yhteiskunnallinen ilmiö vai eksoottisen eläinlajin esittely, on metaforan lähde ja kumpi kohde. Kettunen itse kertoo, että se, onko juttu lähtenyt kutoutumaan eläimestä vai

ajankohtaisesta aiheesta, on jakautunut melko tasan. Hän kuitenkin myöntää, että ajankohtainen aihe on määräävämpi, koska viikossa kertyviä uutisia on rajoitetumpi määrä kuin eläinlajeja. Hän ylläpitää eräänlaista ”eläinlistaa”, josta yrittää löytää valitsemaansa uutiseen sopivan vertauksen. (Sähköpostihaastattelu 1.3.2017.)

Eläinlajin suhteutuminen ajankohtaiseen aiheeseen näkyy erityisen hyvin kategoriassa ”Jokin vieras asia on yhtä kuin toisen ympäristön tutumpi asia”. Helsingin Sanomissa 25.9.2015 julkaistun Viikon eläin -palstan otsikko on ”Losserokala on akvaarioiden Volkswagen”. Otsikko kertoo olennaisen: päästömittaushuijauksesta uutisiin nousutta Volkswagenia verrataan losserokalaksi kutsuttuun, hätääntyessään myrkyä ympärilleen erittävään eläinlajiin. Otsikon perusteella voi päätellä, että tässä metaforan lähteenä toimii useimmille tuttu auto, Volkswagen ja kohteena vähän vieraampi todellisuuden ilmiö, laji nimeltä losserokala. Jos lähde ja kohde olisivat toisinpäin, kuuluisi otsikon vertauskin toisin, esimerkiksi näin: ”Volkswagen on liikenteen losserokala”.

Päinvastainen esimerkki löytyy 18.9.2015 julkaistusta jutusta, ”Elinkeinoelämän keskuslisko hakee tuottavuusloikkaa”, jossa kohdetta, ay-liikkeeseen ”kuolleena painona” suhtautuvaa Sipilän hallitusta selitetään lähteenä toimivalla eläimellä, matoliskolla. Surkastuneita takaraajojaan perässään raahaava matolisko lienee yhtä vieras laji kuin losserokalakin, mutta tässä jutussa se toimii konkretisoivana metaforana abstraktille asialle – muutokselle, joka on tapahtunut suhtautumisessa ammattiliittoihin.

Hellstenin mukaan tällainen abstraktin ongelman tai mallin visualisoiminen konkreettisen metaforan avulla on hyvin tyypillinen tapa yleistajuistaa teknologiaa ja tiedettä. Metaforinen kuvaus on aina osittaista: metaforan lähde määrää, mitkä seikat korostuvat ja mitkä jäävät pimentoon. Myös media käyttää metaforaa konkretisoimaan abstrakteja kokonaisuuksia. Mediassa metaforan tehtävä on myös dramatisoida: tehdä kuvatusa aiheesta kiinnostava *uutinen*. (Hellsten 2002, 1, 11, 23.)

Jos tarkastelee ensimmäistä esimerkkiä, juttua otsikolla ”Losserokala on akvaarioiden Volkswagen”, siinä jutun uutuusarvo liittyy losserokalan ominaisuuksiin.

Volkswagen joutui liemeen ohjelmoituaan dieselautoihinsa algoritmin, joka leikkaa typpioksidipäästöjä testeissä. Otettiin mallia losserokalasta?

Sekin näyttää valurauta-ammeelta ja tupruttaa näkymätöntä myrkyä ympärilleen. Losserokaloilla on monta puolustuskeinoa. Kalan luumaiset suomut ovat sulautuneet kovaksi panssariksi, johon saalistajan hammas ei tuskatta uppoa. Kirkas varoitusvärikin on syytä ottaa tosissaan. Hätäntyneenä kala nimittäin erittää ihostaan läpinäkyvää limaa, joka sekoittuu huomaamattomaksi pilveksi veteen. Saalistaja tukehtuu, kun myrky tuhoaa happea kuljettavat punasolut. - - Oikeasti losserokalat ovat inspiroineet autonvalmistajia. Mercedes-Benz esitteli vuonna 2005 losseroa matkivan Bionic-konseptiauton. Kala näet kääntyy häkellyttävän nopeasti, ja uskottiin, että juuri outo muoto tekee siitä tasapainoisen ja sulavaliikkeisen. Mersu ymmärsi kuitenkin väärin: kala on tavallaan luonnostaan epätasapainossa ja joutuu alati korjaamaan uintiaan evillään. Siksi se voi paetessaan pyörähtää nopeasti ympäri. Näillä opeilla ei liene ihme, että Mersun A-mallikin kellahti 1990-luvulla kumoon väistötesteissä.⁸

Kaikki Volkswagenin huijaukseen – tai myöhemmin mainittuun Mercedes-Benzin Bionic-konseptiauton losserokalaa jäljittelevään muotoiluun – liittyvä on jo kerrottu mediassa. Kyseessä on siis puhtaasti tiedettä popularisoiva juttu: maapallollamme on laji, joka muistuttaa otsikoissa keikkuneita automerkkejä.

Kun taas katsotaan jälkimmäistä esimerkkiä, juttua otsikolla ”Elinkeinoelämän keskuslisko hakee tuottavuusloikkaa”, päädytään tarkastelemaan Sipilän hallituksen toimia tietyllä tavalla.

Suomessa oli joskus kolmikannaksi kutsuttu järjestelmä, jossa työnantajat, hallitus ja ammattiliitot sopivat keskenään työehdoista. Nyt Sipilän hallitus suhtautuu ay-liikkeeseen lähinnä kuolleen painona. Menohan on aivan kuin Meksikossa. Siellä elävällä Bipes biporus -matoliskolla on kaksi pitkäkyntistä eturaajaa, joilla se murskaa vastarinnan ja syö aamiaiseksi surkeita pikku työläisotuksia, kuten muurahaisia ja termiittejä. Liskon

⁸ Sitaateissa en käytä lainatun artikkelin kappalejakoja muutoin kuin silloin, kun se on analyysin kannalta olennaista.

etuosa möyrii väkisin eteenpäin pää kolmantena jalkana ja raahaa perässään surkastunutta muinaisjäännettä. Takaraajojen jäänteet erottuvat enää röntgenkuvassa. Eläin on evoluutiossa sijoittanut pääomansa vanhakantaiseen kaivosteollisuuteen, ja siinä touhussa takaraajat olisivatkin vain tiellä. Maan alla möyriävän matoliskon eturaajat ovat kynsikkäät kuin maamyyrällä. Peräpää seuraa voimattomana, kun otus kaivautuu yhä syvemmälle. Tällä kokoonpanolla ei kuitenkaan tuottavuusloikkiin lähdetä. - - Outo eläin aiheutti kenties löytöhetkellä samanlaista epäluuloa kuin nykyhallitus rasvanahkaduunarissa. Siinä meillä on lisko, mato ja käärme samassa ruumiissa, ja suunta kohti pimeyttä.

Tämän näkökulman mukaan hallitus pitää ay-liikettä loikan estävänä painona, jonka raahaaminen mukana merkitsee vaivalloista ryömimistä. Ay-liike seuraa voimattomana vierestä, ”kun otus kaivautuu yhä syvemmälle - - Eläin on evoluutiossa sijoittanut pääomansa vanhakantaiseen kaivosteollisuuteen, ja siinä touhussa takaraajat olisivatkin vain tiellä.”

Metafora piirtää siis matoliskoa muistuttavaa kuvaa nykyhallituksesta, joka on tehnyt ay-liikkeestä toimimattoman, mutta samalla myös tuottavuusloikan estävän painon. Kummankin pysyessä asemissaan vaihtoehtona ei ole kuin kaivautua syvemmälle. Hallituksen toimet esitetään säälimättöminä ja petomaisina: ”Siellä elävällä *Bipes biporus* -matoliskolla on kaksi pitkäkyntistä eturaajaa, joilla se murskaa vastarinnan ja syö aamiaiseksi surkeita pikku työläisotuksia, kuten muurahaisia ja termiittejä. - - Siinä meillä on lisko, mato ja käärme samassa ruumiissa, ja suunta kohti pimeyttä.”

Väitän, että siinä, missä ensimmäinen esimerkki muistutti enemmän tiedepakinaa, on tässä jälkimmäisessä kyse pikemminkin eläinsatiirista⁹. Tiedepakina huvittelee huomiolla, että luonnosta löytyy kalalaji, joka on kuin automerkki. Sen sijaan eläinsatiirissa eläin allegoria toimii yhteiskunnallisen ilmiön satiirisena konkretisoijana.

Hellstenin mukaan tieteilijät hyödyntävät metaforaa perspektiivin avaajana ja muuttajana. Tieteessä tai mediassa dominoiva metafora määrittää vallitsevan suhtautumisen kuvaamaansa asiaan. Metaforia käytetään tietoisesti vahvistamaan

⁹ Eläinvertauksen synnyttämää satiiria käsittelen luvussa kolme.

tietyntaista maailmankuvaa, ja niillä on ideologisia funktioita. Hellsten vertaakin vastustavan ja vaihtoehtoisen metaforan toimintatapoja Kuhnin (1962) teoriaan paradigman muutoksesta: vaihtoehtoiset metaforat voivat muuttaa koko perspektiivin, kun taas vastustavat metaforat pelkästään haastavat dominoivaa metaforaa. (Hellsten 2002, 23, 32.)

Losserokalan rinnastaminen autoon on jo kertaalleen käytetty vertaus, kuten juttukin osoittaa – ja sen hauskaasti ironisoi. Vuonna 2005 Mersu esitteli Bionic-konseptiauton, jonka muotoilussa on jäljitelty losserokalan mallia. Kuten juttu kertoo, uskottiin, että kalan muoto tekee siitä niin sulavaliikkeisen ja kykeneväisen kääntymään nopeasti. Todellisuudessa losserokala joutuu evillään korjaamaan jatkuvaa epätasapainoa ja on siksi niin nopea kääntymään. Jutun lopussa irvailaan 1990-luvulla sattuneeseen mokaan, kun Mersun A-malli kellahti kumoon auton esittelyssä.

Kuten aiemmin väitin, alussa, kun losserokalaa ja Volkswagenia verrataan toisiinsa, auto on pikemminkin lähde, joka selittää kohteen ominaisuuksia – ”[losserokalakin] näyttää valurauta-ammeelta ja tupruttaa näkymätöntä myrkyä ympäriinsä”. Asetelma kuitenkin muuttuu vaiheessa, jossa Kettunen kirjoittaa: ”Oikeasti losserokalat ovat inspiroineet autonvalmistajia.” Esitellään tapaus, jossa metafora on toteutettu fyysisenä objektina, Mersun Bionic-konseptiautona, lähteenään losserokala, josta kohteeseen on tavoiteltu toivottuja ominaisuuksia. Losserokalan vertaaminen autoon vaikuttaa siis dominoivalta metaforalta, jolla on ollut autoteollisuudessa konkreettisia seurauksia.

”Elinkeinoelämän keskuslisko hakee tuottavuusloikkaa” -jutun näkökulma hallituksen ja ammattiliittojen väliseen suhteeseen ei ole uusi: näiden kahden tahon välinen vaikeus sopia on tullut mediassa julki kilpailukyky sopimusta koskevassa uutisoinnissa jatkuvasti. Itse asiassa useassa aiheesta koskevassa uutisessa on käytetty otsikossa ilmaisua, joka voisi sopia kuvaamaan myös matoliskon toimintakyvyttömän takaosan aiheuttamaa vaivalloista etenemistä. Esimerkiksi Kansan Uutiset otsikoi juttunsa 3.6.2016: ”Kilpailukyky sopimus jättää arpia ay-liikkeeseen”. Verkkouutisten 12.3.2016 julkaistun jutun otsikko ”Ay-liike painostaa hallitusta – tuloveroale voi kostautua alv:n korotuksena” taas luo mielikuvia paineen aiheuttamasta tukalasta etenemisestä. Helsingin Sanomien 17.3.2016 julkaistu otsikko ”Yhteen veto: Kilpailukyky sopimus nytkähti viimein liikkeelle – pääministeri Sipilällä kielikuvat sekaisin”

assosioituu liikkeeseen, joka pitkän paikallaanolon jälkeen lähtee etenemään vaivalloisesti – kuin ryömien.

Matoliskon rinnastaminen hallituksen toimiin ei siis sinänsä avaa vaihtoehtoista tai edes vastustavaa näkökulmaa asiasta vallitsevaan tietoon, mutta se saa hyvin abstraktin asian näyttäytymään helposti omaksuttavassa muodossa. Lisäksi se tulee esittäneeksi oman tulkinnan kilpailukykysovimuksen ongelmista: Hallitus on halvauttanut ay-liikkeen, jonka ainoa mahdollisuus puolustaa ”aamiaiseksi syötäviä, surkeita pikku työläisotuksia” on heittäytyä kuolleeksi painoksi eli hidastaa etenemistä. Hallitus pyrkii kuitenkin etenemään suunnitelmissa vaikka väkisin, jolloin tuottavuusloikka vaihtuu vaivalloiseen kaivautumiseen kohti pimeyttä.

3.2 Käsitteellinen sekoittaminen ja bisosiaatio huumorin synnyttäjänä ”Ollako brasilianvaeltajahämähäkki” -jutussa

Janet Bingin ja Joanne Scheibmanin artikkelissaan ”Blended Spaces as Subversive Feminist Humor” käyttämä termi ”käsitteellinen sekoittaminen”¹⁰ muistuttaa toimintamekanismiltaan inkongruenttia komiikkaa: erilaisten semanttisten alueiden kohtaaminen muodostaa uuden kokonaisuuden. Kun kaksi toisilleen vierasta skriptiä¹¹ yhdistetään, syntyy hedelmällisimmillään sekoitus, joka onnistuu kyseenalaistamaan näiden skriptien ”status quon” eli vallitsevan tilan. (Bing & Scheibman 2014, 14 – 15.)

Bing ja Scheibman vertaavat käsitteellistä sekoittamista Koestlerin (1964) bisosiaatioon – aivan kuten Zareff vertaa bisosiaatiota inkongruenttin komiikan tapaan toimia. Bingin ja Scheibmanin mukaan käsitteellinen sekoittaminen poikkeaa kuitenkin bisosiaatiosta. Siinä, missä bisosiaatio johtaa heidän mukaansa kahden eri skriptin havainnointiin samalla tavalla, käsitteellisessä sekoittamisessa syntyy tila, joka

¹⁰ Käsitteellinen sekoittaminen (conceptual blending) on Gilles Fauconnierin ja Mark Turnerin 1990-luvulla kehittämä kognitiivinen teoria (ks. esim. Fauconnier & Turner 2003). Fauconnier ja Turner pitävät käsitteellistä sekoittamista tyypillisenä kognitiivisena prosessina, joka voi esimerkiksi johtaa uuteen merkitykseen, oivallukseen tai käsitteellisen tiivistämisen ansiosta helpottaa hajanaisen tiedon hahmottamista ja muistamista. Tällainen kognitiivinen prosessi on perustavalaatuista taiteessa ja tieteessä. (Fauconnier & Turner 2003, 57 – 58.) Tässä työssäni sovellan Janet Bingin ja Joanne Scheibmanin tulkintaa Fauconnierin ja Turnerin teoriasta, koska se tarkastelee käsitteellistä sekoittamista huumorin synnyttäjänä.

¹¹ Monet huumoritutkijat käyttävät ”skriptin” käsitettä samoin kuin toiset tutkijat ”kehystä” (Bing & Scheibman 2014, 29).

kyseenalaistaa sekoittamiinsa tiloihin liittyvät konventionaaliset tulkinnat. Esimerkkinä he käyttävät esiintyjä ja aktivisti Robin Tylerin (nyt onneksi jo vanhentuneille) ennakkoluuloille irvailevaa vitsiä: ”Jos homoseksuaalisuus on sairaus, ilmoittaudutaan kaikki ’queeriksi’ töissä: ’Hei, en voi tulla tänään töihin. Edelleen queer.’” (Bing & Scheibman 2014, 15 – 18.)

Bingin ja Scheibmanin mukaan näiden kahden inkongruentin mutta päällekkäisen skriptin – homoseksuaalisuuden sairautena ja töistä poissaolon sairauden vuoksi – sekoittaminen ehdottaa uutta ennakkoluuloille irvailevaa tapaa suhtautua homojen ja lesbojen syrjintään: eriarvoisuus oikeuttaa vaatimaan erivapauksia. Bing ja Scheibman kuitenkin muistuttavat, etteivät kaikki käsitteelliset sekoittamiset ole kumouksellisia – ja nekin, jotka ovat, voivat johtaa myös negatiivisiin näkemyksiin, esimerkiksi yhdistämään johonkin ihmisryhmään käsityksen, joka alistaa tätä. (Bing & Scheibman 2014, 19, 28.)

Koestlerilla kahden ajatuskokonaisuuden kohtaamisesta syntyvä lopputulos riippuu siitä, tapahtuuko hänen bisosiaatioksi kutsumansa kohtaaminen huumorissa, tieteessä vai taiteessa. Huumorissa ”kahden itsenäisen havaitsemisen tai merkityksellistämisen matriisiin” kohtaaminen on törmäämistä, joka johtaa nauruun. Tieteessä se on sulautumista, joka johtaa intellektuaaliseen synteisiin, ja taiteessa konfrontaatiota, joka johtaa esteettiseen kokemiseen. (Koestler 1964, 45.) Ymmärrän sen niin, että bisosiaatio on kahden toisilleen vieraan merkitysmatriisin kohtaaminen saman assosiaation välityksellä. Toisin sanoen kaksi saman assosiaation herättävää asiaa kohtaavat mielteen konnotatiivisten matriisien tai assosiativisten kontekstien törmätessä, sulautuessa tai konfrontoidessa: ”The sudden bisociation of a mental event with two habitually incompatible matrices results in an abrupt transfer of the train of thought from one associative context to another” (Koestler 1964, 59).

Edelliseen vitsiin sovellettuna bisosiaatio todentuu, kun homoseksuaalisuus ja sairaus assosioituvat rajoitettuun kykyyn toimia määrättyssä yhteisössä, mikä taas voidaan sijoittaa kahteen merkityskontekstiin: ulkoapäin tulevaan määritelmään (homoseksuaalisuus sairautena), jonka seurauksena yksilöä ei kohdella tasa-arvoisesti, ja sisäisesti aistittuun tilaan (kyvyttömyys töihin sairastumisen seurauksena). Kun nämä kaksi erillistä kontekstia – ulkoisen määrittelyn väkivalta ja kyvyttömyys töihin – törmäävät, ne yhdistyvät ajatukseksi olemisen vapautta rajoittavan määrittelyn

velvollisuuksista vapauttavasta potentiasta. Tämä yhteensopimattomien merkityskokonaisuuksien törmäys synnyttää paradoksaalisuudessaan huvittumisen tunteen.

Ihmisen vertaaminen eläimeen on Koestlerille tyypillinen esimerkki kaksi kategorialla yhdistävästä humoristisesta bisosiaatiosta. Hänen mukaansa tällainen ”kaksoiseksistenssi” on kuitenkin koominen vain niin kauan kuin kohtaaminen vaikuttaa jommankumman tarkasteluun hieman halventavasti. (Koestler 1964, 67.)

Kettusen jutuissa otsikko usein ilmoittaa, mitkä asiat ja miten rinnastetaan yhteen. Idea ”Ollako eläin x” -palstaan tuli Kettusen mukaan Lauantai-liitteen toimitussihteeriltä Tuomas Kasevalta, joka ajatteli, että palsta voisi esitellä poikkeuksellisen tai mielenkiintoisen eläimen sellaisia ”supervoimia”, joista olisi ihmisellekin hyötyä (esimerkiksi jäisillä keleillä gekon jalkojen voimakas tarttumapinta olisi kätevä ominaisuus). (Sähköpostihaastattelu 3.1.2017.)

”Ollako eläin x” -juttusarjaa määrittää siis jossain määrin David Hermanin zoomorfinen projektio, jossa eläinten kokemuksia ja kykyjä tarkastellaan inhimillisestä näkökulmasta: millaista olisi, jos ihmiset saisivat eläinten ominaisuuksia (Herman 2012, 98 – 99). Ollako eläin x -juttujen alussa onkin maininta: ”Palstalla kerrotaan, mitä ihmisen kannattaisi oppia luonnosta” tai ”Palsta kertoo, mitä ihmisen kannattaa juuri nyt oppia luonnosta”.

Yleisemmät kategoriat tarkastelemieni ”Ollako eläin x” -sarjan jutuissa ovat ne, joissa eläin näyttäytyy ihmistä ovelampana tai säälimättömämpänä sekä ne, joissa eläin on ihmistä kyvykkäämpi. Näkökulma johtaa siihen, että ihmisen toimet näyttäytyvät naurettavassa valossa. Usein huomio kiinnittyy jonkun yksilön tai yksilöiden julmuuteen. Säälimättömään eläinlajiin vertaaminen sisältää implisiittisen viestin: vain eläin voi olla tätä / näitä tyyppisiä julmempia. Ihmistä säälimättömämpänä eläin näyttäytyy esimerkiksi 13.4.2013 ilmestyneessä artikkelissa ”Ollako brasilianvaeltajahämähäkki?”, jossa hämähäkkilajia verrataan Margaret Thatcheriin:

Rautarouva näytti miehille kaapin paikan ja pyyhki pöytää poliittisilla vastustajillaan. - - Brasilianvaeltajahämähäkki sen sijaan on todellinen sademetsien rautarouva. - - Lajin urosten elämä ei ole helppoa. Vaikka nekin ovat äärimmäisen vaarallisia, naaras ahmii ne innolla kitaansa

parittelun jälkeen, jos uros ei ehdi karkuun. Ei tosin aina. Thatcherinkin avioliitto oli onnellinen. - - Brasilianvaeltajahämähäkin myrkky voi tappaa ihmisen, mutta sillä on myös erikoinen sivuvaikutus. Se aiheuttaa miehille kivuliaan ja pitkäkestoisen erektion. Tutkijat yrittävätkin kehittää myrkystä uudenlaista potenssilääkettä. Ei ole tutkittu, oliko Thatcherin politiikalla tällaisia vaikutuksia keneenkään.

Bisosaatio tapahtuu rinnastamalla Thatcherin politiikka ja brasilianvaeltajahämähäkki toisiinsa. Yhteinen assosiaatio näille on ”urospuolisten hallitseminen”. Tämä assosiaatio asettuu Thatcherin politiikassa kontekstiin ”poliittisten vastustajien kuriin laittaminen” ja hämähäkillä kontekstiin ”lajitoverin tappaminen”. Niiden yhdistäminen synnyttää huumoria, mutta oikeastaan vasta sitten, kun huomioidaan kolmas merkityskokonaisuus: ”seksuaalinen valta”. Sen tarkastelussa apuna parhaiten toimii Bingin ja Scheibmanin esittelemä käsitteellisen sekoittamisen prosessi.

”Ollako brasilianvaeltajahämähäkki?” -jutun ensimmäinen skripti koskee edesmenneen Margaret Thatcherin politiikkaa. Jutussa häntä kutsutaan rautarouvaksi, johon yhdistetään muun muassa seuraavia ominaisuuksia: ”näytti miehille kaapin paikan” ja ”pyyhki pöytää poliittisilla vastustajillaan”. Toinen skripti koskee hämähäkkiä, jonka naarasta kutsutaan jutussa ”sademetsien rautarouvaksi”. Sen kerrotaan olevan urosta isompi ja todella ärhäkäs sekä syövän uroksen parittelun jälkeen, jos tämä ei pääse pakenemaan. Lisäksi informoidaan, että suvun tieteellinen nimi, Phoneutria, tarkoittaa ”murhaajatarta”.

Hämähäkkinaaraan väkivaltainen pariutumisrituaali rinnastetaan Thatcherin parisuhteen kanssa: ”Lajin urosten elämä ei ole helppoa. Vaikka nekin ovat äärimmäisen vaarallisia, naaras ahmii ne innolla kitaansa parittelun jälkeen, jos uros ei ehdi karkuun. Ei tosin aina. Thatcherinkin avioliitto oli onnellinen.” Lajin hengenvaarallinen myrkky, miehen hallitseminen seksuaalisella vallalla ja Thatcherin politiikka taas rinnastuvat myrkyn vaikutusta ihmiseen selventävässä kohdassa: ”Brasilianvaeltajahämähäkin myrkky voi tappaa ihmisen, mutta sillä on myös erikoinen sivuvaikutus. Se aiheuttaa miehille kivuliaan ja pitkäkestoisen erektion. Tutkijat yrittävätkin kehittää myrkystä uudenlaista potenssilääkettä. Ei ole tutkittu, oliko Thatcherin politiikalla tällaisia vaikutuksia keneenkään.”

Politiikan rautarouvan ja sademetsien rautarouvan skriptien sekoittaminen synnyttää humoristisen kuvan politiikan lady dominasta, joka etenee urallaan seksuaalisen vallan avulla. Vaikka teksti pintatasolla siis kritisoikin Thatcherin kovaksi miellettyä politiikkaa, se tulee implisiittisesti toistaneeksi käsitystä, jonka mukaan naisen valta kastroi miehen. Kuten Bing ja Scheibman huomauttavat, käsitteellinen sekoittaminen voi myös synnyttää tai vahvistaa negatiivisia käsityksiä (Bing & Scheibman 2014, 28).

4 Vertaus ja inkongruenssi tieteen yleistajuistajina

Edellisessä luvussa väitin, että ”Ollako eläin x” -juttusarjassa huomio kiinnittyy usein siihen, miten vain eläin voi olla tarkastelun kohteena olevaa ihmistä tai ihmisryhmää julmempi. John Simons väittää, että kyky määrittää oikea ja väärä tekee moraalittomasta ihmisestä eläintä julmemman. Hän käyttää esimerkkinä Jonathan Swiftin vuonna 1729 julkaistua satiirista pamflettia, *A Modest Proposal*, jossa Swift kirjoittaa pisteliäästi, että paras keino taistella Irlannin köyhyyttä vastaan on kasvattaa köyhien lapsia kansan ruuaksi. Satiirisessa kannanotossaan Swift ei puhu eläimistä niin kuin ne olisivat ihmisiä, vaan ihmisistä niin kuin *ne* olisivat ei-ihmisiä (non-human). (Simons 2002, 125.)

Simons väittää, että Swiftin maailmassa ”inhuman” (epäinhimillinen) eroaa ”non-humanista” (ei-ihminen), koska vain ihminen (human) voi olla epäinhimillinen (inhuman). Tällöin moraalista eli syystä, miksi ihmisen katsotaan olevan ylempi eläimeen nähden, tuleekin epäinhimillisyyden merkitsijä: non-human ei voi olla inhuman. (Simons 2002, 126.) Kettusen artikkeleissa eläinten ihmisiä kekseliäämpi julmuus asettuu siis ironiseen valoon: moraalikoodiston tuolla puolen eläinmaailmassa on jotain, mistä moraaliltaan läpimädät ihmislierot voisivat vielä oppia.

Vaikka Simonsin mukaan eläinten kokemuksen kuvaaminen on aina ihmislähtöistä ja siksi eläimiä välineellistävää ja lajisorron läpäisemää, hän uskoo, että tarinoilla voi vaikuttaa ihmisten tapaan käyttäytyä. Antropomorfismin kautta eläimen elämä tälle itselleen näyttäytyy yhtä tärkeänä kuin ihmisyksilön kokemus omasta olemassaolostaan. (Simons 2002, 86, 117 – 118.)

We try to partake of their [bears] strenght by means of taking on their identity or by representing them in such a way as to enable us to contain their overwhelming presence. (Simons 2002, 118.)

Kuvatessaan eksoottisia eläinlajeja Niko Kettusen artikkelit ottavat niiden usein jopa karmaisevan outouden haltuun ihmisenkaltaistamalla ne metaforan kautta. Metafora on portti, jonka kautta outoon siirtyy inhimillisyyttä ja inhimillisyyteen outoutta – rujoutta, kyvyttömyyttä ja heikkoutta.

Luokkaan ”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” sijoittamani 20.3.2015 ilmestynyt artikkeli ”Akvaariorissa voi lymytä ranteenpaksuinen Ilmestyskirjan mato” kuvaa trooppisissa merissä elävää monisukasmatoa *Väristyksiä*-kauhuelokuvan hirviömadon kaltaiseksi kammotukseksi.

Mäntän taidemuseossa koettiin iloinen yllätys, kun kokoelmista löytyi miljoonien arvoinen Claude Monet'n maalaus. Moni riutta-akvaarion omistaja sen sijaan on saanut vähemmän elähdyttävän yllätyksen, kun akvaarion hiekassa on lymynnyt metrinen Eunice aphrodities - monisukasmato. Se napsii kalat vaivihkaa parempiin suihin. Trooppisissa merissä elävä ranteenpaksuinen, jopa kolmemetriseksi kasvava monisukasmato on kuin *Väristyksiä*-kauhuelokuvan hirviömato. Se jöpöttää pohjahiekassa ja odottaa kalan uivan lähelle. Sitten mato syöksyy hiekasta ja vetää eväkkään luolaansa silmänräpäyksessä.

Ihmisten maailmaan yhteys luodaan vertaamalla madon hampaita tuttuun kodinvälinemerkkiin: ”Madon suussa on teriä kuin Fiskarsin katalogissa, ja se voi kääntää leukansa nurinpäin kuin hansikkaan sormet.” Lisäksi kerrotaan, että mato voi kulkeutua akvaarion omistajille vahingossa kotiinkin: ”Akvaarioihin matoja päätyy kiven- tai korallinpalan mukana.”

Ihmiselle monisukasmatot ovat kuitenkin vaarattomia – toisin kuin lajille englanninkielisen nimen (bobbit worm) tahtomattaan antanut esikuva: ”Hirvityksen

englanninkielinen yleisnimi bobbit worm tulee tietävästi Lorena Bobbittista, joka 1990-luvulla leikkasi miehensä peniksen irti ja heitti sen auton ikkunasta.” Eläimen kyvyttömyys satuttaa tekonsa tiedostaen lajitoveriaan tekee siitä kuitenkin lopulta jotain, jonka outous on selitettävissä ja vieraus voitettavissa: ”Madoilla tällaista lähisuhdeväkivaltaa ei esiinny, sillä niillä ei ole ulkoisia sukuelimiä.”

Jotta tieteellisestä tiedosta muovautuisi mediassa uutinen, se vaatii kansanomaistamista, yksinkertaistamista, kärjistämistä, dramatisointia, henkilöittämistä ja viihteellistämistä (Pietilä 2013, 69). Ihmisenkaltaistamalla (ja samalla myös kansanomaistamalla) monisukasmadon Kettunen tuo luonnon monimuotoisuuden ihmisten maailman rinnalle: aivan kuten naapurilähiössä, -kaupungissa tai -maassa asustaa eläytymiskykymme haastavia ihmisyksilöitä, luonnossa on lajeja, jotka kammoksuttavat vieraudellaan – vaikka ovat meille harmittomampia kuin lajitoverimme. Kärjistämistä hyödynnetään artikkelin alussa, jossa luonnon ”taidetta” ilmentävää löytöä verrataan Claude Monet’n maalaukseen. Monisukasmadon rinnastaminen Claude Monet’n maalauksen kanssa tuo esiin tarpeen arvostaa ja ihmetellä myös luonnon harvinaisuuksia ja monimuotoisuutta.

Dramatisointi ja henkilöittäminen siirtyvät monisukasmadosta kertovaan skriptiin miehensä peniksen leikanneen Lorena Bobbittin kautta. Viihteellisyys liittyy toistensa metaforina toimivien keskenään yhteensopimattomien skriptien (valtavaksi kasvava mato, joka ei kuole katkaisemallakaan ja Lorena Bobbittin parisuhdedraama) lisäksi humoristisiin vertauksiin: monisukasmato kuin Väristyksiä-kauhuelokuvan hirviömato, hampaat kuin Fiskarsin katalogissa, nurinpäin kääntyvät leuat kuin hansikkaan sormet ja niin edelleen. Yksittäisiä ominaisuuksia ilmentävät ilmaukset ammentavat metaforisuutensa toisesta skriptistä: monisukasmadon olemusta kuvaillaan sanoilla ”napsia”, ”jöpöttää” ja ”terä”, jotka viittaavat Lorena Bobbittiin viittaavaan skriptiin mielikuvina leikkaamisesta, sukuelimestä ja veitsestä.

4.1. Eläin satiirin välineenä artikkelissa ”Erakkorapujen ystävänpäivä on kylmä ja ikävä”

Teoksessa *Techniques of Satire* (1994) Emil Draitser tarkastelee satiirin ominaisuuksia venäläisen satiirikon Mikhail Saltykov-Šcedrinin (1826 – 1889) tuotannon kautta. Draitser erottaa satiirin komiikasta, huumorista ja sukkeluuksista (wit). Hänen mukaansa komiikka on tekstin elementti, joka synnyttää (jos tekstin ulkopuoliset seikat eivät sitä estä) hymyn tai naurua. Huumori taas on kirjallisuuden genre, jossa ihmisluonnon puutteet ja ristiriitaisuudet asetetaan näytteille. Humoristi lähestyy niitä empirisesti tarkkaillen kuin tieteilijä ja esittää ne niin, että lukija tai yleisö pystyy sympaattisesti käsittelemään ihmisluonnon puutteellisuuksia ja nauramaan yhdessä muiden ihmisten kanssa elämän absurdiudelle. (Draitser 1994, XXI, 38 – 39.)

Huumoritutkijoiden mukaan yhdessä nauramisella on kuitenkin vahva sosiaalinen funktionsa meidän ja muiden muodostamisessa. Sen avulla rakennetaan ja vahvistetaan ryhmän identiteettiä. Ryhmän ulkopuolisiin kohdistuva huumori ja nauru ilmentävät ryhmän sosiaalisia normeja ja arvoja ja opettavat niitä ryhmään kuuluville häpäisemällä ulkopuolisia. (Riesch 2015, 771 – 773.)

Sukkeluus on paradoksin löytämistä sanojen tai ideoiden tasolla. Draitserin mukaan sukkeluus on parhaimmillaan silloin, kun se on ideologisesti neutraalia, vaikka se usein yhdistetäänkin huumoriin tai satiiriin. (Draitser 1994, XXII, 38 – 39.)

Satiiri sen sijaan ei välttämättä liity huumoriin. Draitserin mukaan se on kirjallisuuden genre, jonka päämääränä on osoittaa sekä paheellisuus että sen sietämättömyys. Satiirin keskiössä on yhteisön moraali ja sen rikkomukset, ei nauru. Satiiri ei siis välttämättä sisällä koomisia elementtejä. Satiirisen ”panettelun” pitkäikäisin ja laajimmin levinnyt väline on ihmisen esittäminen eläimenä. Sitä käytettiin jo antiikin Kreikassa, minkä voi havaita esimerkiksi komediakirjailija Aristofaneen (444 – 385 eaa.) teosten nimistä (*The Wasps*, *The Frogs*). Yleisin ihmistä eläimenä esittävä kirjallisuusgenre on kuitenkin kansanperinne, jossa kuvaus ammentaa eläimen olemuksesta: esimerkiksi karhu kuvataan kömpelönä ja hyväsydämisenä – vaikei luonnossa taatusti sitä oikeasti ole. Draitserin mukaan ihmisen vertaamisesta eläimeen tulee koomista vasta sitten, kun sellaisia eläimiä, jotka olemukseltaan vaikuttavat esittävän ihmisten puutteita, käytetään metaforisesti. (Draitser 1994, XXI – XXII, 39 – 40, 79 – 81.)

Aisopoksen (620 – 560 eaa.) faabeleissa ja myöhemmissä tyypillisissä saman genren edustajissa eläimet ovat allegorisia ilmestyksiä ilman, että allegoria itsessään on koominen. Sen sijaan Saltykov-Šcedrin käyttää kuluneita eläinmetaforia huumorin synnyttämiseen esimerkiksi siten, että mainitsee todellisten ja metaforisten eläinten (itsepäinen kuin härkä, ahkera kuin hevonen) ominaisuuksia samassa yhteydessä. Yhtenä esimerkkinä Draitser käyttää sitaattia: ”From time to time [Zlatoustov] would move restlessly in his armchair like a horse ready at the first sign to begin neighing and attacking.” Draitserin mukaan lause pilkkaa yhden Saltykov-Šcedrinin henkilöahmon, tiedottaja Zlatoustovin intoa palvella pomojaan. Saltykov-Šcedrin käyttää satiirin välineenä myös antropomorfista metonymiaa; satiirista vaikutelmaa synnytetään sijoittamalla osa eläimeen kuuluvaa ihmiseen. Esimerkiksi kuvaamalla henkilöahmon olemusta käyttämällä eläimiin yhdistettyjä sanoja tai sanontoja (laukata, läähättää, röhkiä jne.) annetaan koominen vaikutelma. (Draitser 1994, 81 – 85.)

”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” -kategoriaan sijoittamani Niko Kettusen 15.2.2014 ilmestynyt artikkeli ”Erakkorapujen ystävänpäivä on kylmä ja ikävä” rinnastaa erakkoravuille lajityypillisen käyttäytymisen ja ihmisten sosiaalisuuden keskenään: ”Eilen vietettiin taas ystävänpäivää. Ihmisen lisäksi useat eläinlajit muodostavat jopa elinikäisiä ystävyys-suhteita ja huolehtivat toisistaan. Erakkoravut sen sijaan eivät toisilleen konvehteja jakele.” Ihmisenkaltaistaminen tapahtuu lauseessa ”erakkoravut sen sijaan eivät toisilleen konvehteja jakele”: mitkään eläinlajit eivät jakele konvehteja – mutta eivät kaikki ihmisetkään. Konvehteja jakelemattomat yksinäiset erakkoravut rinnastuvat sellaisten ihmisten kanssa, joilta puuttuu anteliaisuuden hyve tai joilla ei ole ystäviä, joille konvehteja jaella.

Artikkelin jatkuessa erakkorapuihin yhdistetään sosiaalisuus, joka on eläinkuntaan heijastettu antropomorfismi (eläimet eivät voi kuvata tai nimetä tapaansa muodostaa parvia tai laumoja): ”Nimestään huolimatta erakkoravut ovat hyvin sosiaalisia otuksia. Lajeja on satoja, mutta yhteistä kaikille on, että ne tarvitsevat erillisen kuoren takaruumiinsa suojaksi.” Tässäkin vaiheessa lukija vielä tulkitsee erakkoravun tietynlaiseksi syrjäänvetäytyväksi ihmistyyppiksi, joka luottaa vain kaltaisiinsa ja jolla on voimakas tarve suojautua. Tulkinta muuttuu, kun tekstissä kerrotaan:

Pari vuotta sitten tutkijat huomasivat, että eräät Costa Rican rannoilla elävät erakkoravut kerääntyvät säännöllisesti isoon letkaan, pienimmästä isoimpaan. Ravut tarttuvat toisiaan kuorista ja kiskovat toisiltaan kuoret irti. Jokainen haluaa isomman kuoren, ja sellainenhan on kaverilla. Tämän reilukerhon kevätkokouksen jälkeen isoin rapu jää yleensä ilman kuorta ja joutuu saalistajien syömäksi. Ilman tätä raakaa sosiaalista rituaalia ravut eivät selviäisi, koska kuoria ei ole tarpeeksi.

Alun rinnastukset ovat jo johdattaneet lukijan tulkitsemaan erakkorapua eläimen sijaan ihmisen kaltaisena. Loppu vihjaa, ettei ”hyvin sosiaalinen otus” olekaan esimerkki syrjäänvetäytyvästä ihmisestä, vaan ihmisten sosiaalisesta todellisuudesta tai tietynlaisesta laskelmoivasta ihmisestä. Alun ihminen, joka muodostaa ”jopa elinikäisiä ystävyysuhteita” ja huolehtii toisista onkin kiiltokuva siitä, millaiseksi haluaisimme ystävänä itsemme mieltää. Todellisuus on veristä taistelua resursseista ja niiden tarjoamasta suojasta vastoinkäymisiä vastaan, ja sellaisia ei riitä kaikille yhtä paljon. Artikkelin synnyttämän satiirin kautta sosiaalisuus näyttäytyykin käytäntönä, jossa yhdessä ollaan, koska se on paitsi hyödyllistä myös välttämätöntä. Selviäminen merkitsee kuitenkin silmien sulkemista siltä tosiasialta, että resursseista taistellessa joku tuhoutuu. Toisaalta ”taistelu resursseista” kuuluu kapitalistiseen retoriikkaan, joten satiirin voi ymmärtää kohdistuvan vain osaan ihmisistä – sellaisiin, joille inhimillisyys on väline ja ihmissuhteet kauppatavaraa.

Zareffin mukaan hyvin mustavalkoiset (monologiset) moraaliasetelmat toimivat satiirin lähtökohtana, mutta eivät loppupäätelmänä. Satiiri etsii hyveiden ristiriitaisuuksia ja hyveiden ja paheiden samankaltaisuuksia ja tätä kautta dialogisoi moraalista maailmankuvaa. (Zareff 2012, 70.) Kettusen artikkelissa alkuasetelma on hyvin mustavalkoinen: sosiaaliset yksilöt muodostavat elinikäisiä ystävyysuhteita ja huolehtivat toisistaan, kun taas erakkorapujen kaltaiset itsekkäät vetäytyjät ”eivät toisilleen konvehteja jakele”. Sosiaalisuus muuttuu kuitenkin ristiriitaiseksi hyveeksi siinä vaiheessa, kun erakkorapujen kerrotaan viihtyvän yhdessä, koska siten toiselta suojaavan kuoren repiminen on kätevämpää. Sosiaalisuuden hyve ja itsekkyyden pahe asettuvat rinnakkain: ne ovat saman asian kääntöpuolia – ainoa mahdollisuus erakkorapujen kaltaisille olennoille selvitä.

Miten satiiri sitten toimii tieteen popularisoijana? Kettusen erakkoravuista kertovassa artikkelissa satiiri on siinä mielessä hallitsevampi, että se määrää, mitkä ominaisuudet erakkorapulajeista nousevat esille. Esimerkiksi rapujen kotilonkuoreen ahtautuminen näyttäytyy artikkelissa antropomorfismin kyllästämänä. Artikkelin ei kerro, millaiset rapujen omasta elinympäristöstä nousevat evolutiiviset syyt ovat johtaneet tällaiseen lajityypilliseen käyttäytymiseen. Satiiri siis popularisoi tiedettä vain sen verran kuin tieteen tarjoamat seikat soveltuvat satiirisen kuvauksen synnyttämiseen.

”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” -luokan luonnonsuojelun näkökulma avautuu viimeisessä lauseessa, joka palauttaa erakkoravut ihmisten maailmasta erillisenä ilmiönä omaan ympäristöönsä: ”Jos sait ystävänpäivälahjaksi kotilonmuotoisia konveheteja, uhraa pieni ajatus erakkoravuille.”

4.2. Inkongruenssi tekstin koomisena elementtinä ”Jos Prince syntyisi uudestaan eläimenä, hän olisi sulkamerietana” -jutussa

Zareff näkee satiirin ja komiikan rakenteiden yhteneväisyyden niin samankaltaisina, että hänen mielestään toisesta sanottua voidaan soveltaa myös toiseen. Vaikka satiiri ei aina ole koomista, taidokkaan satiirin on vaikea välttyä olemasta hauskaa. Satiirissa ja komiikassa yhteistä on muun muassa keino, jolla kulttuurin piirtämät rajat kyseenalaistetaan. (Zareff 2012, 70.)

Zareffin mukaan komiikka perustuu inkongruenssille¹² ja monissa kulttuureissa tämä on perinteisesti tarkoittanut vastakohtaisten kategorioiden ominaisuuksien sekoittamista (ylhäiseen suhtaudutaan alhaisesti, miehen ja naisen rooleja sotketaan, teeskennellään että kevyet esineet ovat hyvin raskaita jne.). Inkongruenssin

¹² Luvussa 2.2 käsittelin Bingin ja Scheibmanin käsitteellistä sekoittamista, jossa kahden semanttisen kokonaisuuden sekoittaminen johtaa uutta luovaan tulkintaan. Vertasin käsitteellistä sekoittamista inkongruenttiin komiikkaan. Bing ja Scheibman taas vertasivat käsitteellistä sekoittamista Koestlerin bisosiaation – jota Zareff vertasi väitöskirjassaan inkongruenttiin komiikkaan. Ymmärtääkseni näissä kolmessa prosessissa on kyse melko samankaltaisesta lopputuloksesta. Bing ja Scheibman ovat kuitenkin sitä mieltä, että käsitteellinen sekoittaminen ja bisosiaatio poikkeavat toisistaan siten, että siinä, missä bisosiaatio ohjaa havainnoimaan kahta skriptiä samalla tavalla, käsitteellisessä sekoittamisessa syntyy tila, joka kyseenalaistaa sekoittamiinsa tiloihin liittyvät konventionaaliset tulkinnat. Toisaalta Zareffin bisosiaatioon vertaama inkongruentti komiikka tuo Zareffin mukaan esiin meitä ympäröivien järjestelmien ristiriitaisuudet ja epäjatkuvuudet – eli synnyttää uutta tulkintaa. (Vrt. Zareff 2012, 61 – 62 ja Bing & Scheibman 2014, 14 – 18.)

aistiminen voi olla myös hyvin primitiivistä: kutitus kikatuttaa lasta, koska siinä on mukana aggressiivinen elementti, hyökkäys toisen kimppuun leikin muodossa. Jopa simpansseja naurattaa toistensa kutittelu tai leikkisä takaa-ajo. (Koestler 1964, 80 & Zareff 2012, 24.)

Zareffin mukaan komiikan aihe on aina dialogisessa todellisuudessa eli vuoropuhelussa eri todellisuuksien välillä. Mihail Bahtinia mukaillen dialogissa ei tarkoituksena ole valmiin monologisen totuuden löytäminen, vaan totuuden tavoittelu dialogin keinoin, jolloin kukaan ei pidä totuutta hallussaan, vaan se syntyy aina uudestaan dialogissa. (Zareff 2012, 16, 69.)

Zareff kertoo käsityksensä inkongruentista komiikasta pohjaavan Victor Raskinin ja Salvatore Attardon semanttisille malleille (Zareff 2012, 22 – 23). Raskinin SSTH (Script-based Semantic Theory of Humor, 1985) asettaa komiikan keskiöön yksittäisten merkkien sijaan kielen käyttöyhteydet eli sen, miten tietyt merkit herättävät mielteitä toisista merkeistä ja muodostavat suuria ajatuskokonaisuuksia, joita Raskin kutsuu skripteiksi. Skripteillä hän viittaa sanaa ympäröivään tai sanan synnyttämään semanttiseen informaatioon, joka edustaa sanan käyttäjän kokemusta ja tietoa. SSTH:n mukaan huumorin syntyminen vaatii kahden kohdan täyttymistä: humoristisen tekstin on oltava osittain tai täysin yhteensopiva kahden erilaisen skriptin kanssa sekä näiden skriptien on oltava toisilleen vastakkaiset ja niiden on suljettava toisensa pois osittain tai kokonaan siinä tekstissä, jossa ne kohtaavat. Lisäksi vaaditaan jonkinlainen laukaisin, joka saa vastaanottajan vaihtamaan ajatuskokonaisuudesta toiseen. Yksinkertaisimmillaan tämä tapahtuu sanassa, jolla on kaksoismerkitys. (Raskin 1985, 81 & Attardo 2001, 1 & Raskin 2008, 7.)

GVTH (General Theory of Verbal Humor) on Raskinin ja Attardon kehittäämä laajennus SSTH:lle. Siinä, missä SSTH on huumorin semanttinen teoria, GTVH on sen lingvistinen laajennus. GTVH:n mukaan huumori edellyttää tietoa kuudesta tiedollisesta resurssista (Knowledge Resource), jotka koskevat skriptien vastakkaisuutta, ne yhteensovittavaa loogista mekanismia, tilannetta, kohdetta, kerronstrategiaa ja kieltä. (Attardo 2001, 22 – 26 & Zareff 2012, 25 – 26.)

Zareffin mukaan komiikka ei ole ainoa kielellinen konstruktio, jossa kaksi yhteensopimatonta ajatuskokonaisuutta kohtaa; myös metaforissa siirretään merkityksiä

kategorioiden välillä. Lisäksi metaforassakin on tyypillisesti jokin laukaisin¹³, esimerkiksi laivan keulan auraa muistuttava muoto, joka tekee sanonnasta ”laiva kyntää merta” ymmärrettävän. Myös Attardo pitää metaforaa yhtenä mahdollisena komiikan loogisena mekanismina. Yleensä komiikkaa ja metaforaa on kuitenkin tarkasteltu erillisinä ilmiöinä. Metafora on tulkittu vitsiksi, jos se kiinnittää huomion rikkomuksiin rajoihin ja korostaa näin kategorioiden erillisyyttä toisistaan omassa kontekstissaan. Siinä, missä metaforassa jää voimaan alkuperäinen ajatuskokonaisuus, vitsin myötä syntyy uusi. (Zareff 2012, 63 – 64.)

Edellisessä luvussa kirjoitin, kuinka Draitserin mukaan ihmisen vertaamisesta eläimeen tulee koomista vasta sitten, kun sellaisia eläimiä, jotka olemukseltaan vaikuttavat esittävän ihmisten puutteita, käytetään metaforisesti. (Draitser 1994, 81.) Näin tehdään Kettusen ”Eliö kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” - luokkaan sijoittamassani 25.4.2016 ilmestyneessä artikkelissa ”Jos Prince syntyisi uudestaan eläimenä, hän olisi sulkamerietana”. Jutussa verrataan Princeä Chromodoris-sulkamerietanaan.

Legendaarinen muusikko ja yhden miehen seksuaalinen vallankumous **Prince kuoli torstaina**. Jos ihminen syntyisi uudestaan eläimenä, Princen voisi hyvin kuvitella sulkamerietanaksi. Kaakkois-Aasian trooppisissa merissä elävät Chromodoris-sulkamerietanat ovat värikkäitä ja räävittämiä, androgyyneja esiintyjiä. Niissä on lihakkeita kuin Princen takavuosien esiintymisasuissa. - - Sulkamerietanan hehkuvat värit kielivät sen vaarasta. Eläimet ovat hyvin myrkyllisiä. Pelättiinhan Princenkin 1980-luvulla rappeuttavan kansakunnan moraalin seksiä tihkuvilla lauluillaan. - - Yksi laji eli *C. reticulata* on mennyt kokeilunhalussa niin pitkälle, että sille on kehittynyt irrotettava penis. Parittelun jälkeen elin katkeaa ja jää töröttämään toisesta etanasta. - - Otus on täysin uniikki, kuten laulajakin oli. Minkään muun eläimen ei tiedetä toimivan näin.

¹³ Janne Zareff määrittelee laukaisimen koomisen tekstin osaksi, jonka ansiosta jokin muuttuu yllättäen toiseksi ja joka tekee yhteensopimattomista ajatuskokonaisuuksista yhteensopivia. Tämän yhteensopivuuden synnyttää jokin molemmille skripteille muotoa antava yksityiskohta – laukaisin – joka yksinkertaisimmillaan on sana, jolla on kaksoismerkitys. (Zareff 2012, 25, 214, 228.)

Artikkeli muodostaa kaksi skriptiä, joista ensimmäinen liittyy pop-tähti Princeen ja toinen sulkamerietanalajiin. Princeen yhdistettävään skriptiin kuuluu määritteitä, kuten räähvitön (eli ”seksiä tihkuvilla lauluillaan” moraalialia rappeuttava), androgyyni, esiintyjä, erikoinen ja uniikki musiikkimaailmassa. Sulkamerietana taas asettuu semanttiseen kokonaisuuteen, jota määrittävät värikyys (joka kertoo myrkyllisyydestä), kaksineuvoisuus, näyttävyyys, erikoisuus ja uniikkisuus eläinkunnassa. Näiden kahden metaforisuus ilmoitetaan jo otsikossa ja heti artikkelin alussa: ”Legendaarinen muusikko ja yhden miehen seksuaalinen vallankumous Prince kuoli torstaina. Jos ihminen syntyisi uudestaan eläimenä, Princen voisi hyvin kuvitella sulkamerietanaksi”.

Komiikan varsinaisena laukaisijana toimii kuitenkin lause, jossa kahteen eri ajatuskokonaisuuteen kuuluvat määritteet sekoittuvat ja näin suuntaavat tulkintaa erikoista eläinlajia koskevalta raiteelta oikukkaaksi diivaksi mielletyn Princen raiteelle: ”Kaakkois-Aasian trooppisissa merissä elävät Chromodoris-sulkamerietanat ovat värikkäitä ja räähvittämiä, androgyyneja esiintyjä.”

Metaforinen liike näiden kahden skriptin välillä on kaksisuuntaista. Princeen siirtyy ominaisuuksia, jotka tekevät hänestä vertaistään vailla olevan lajin, jolle outous oli välttämättömyys: ”[Chromodoris-sulkamerietanoissa] on lihakkeita kuin Princen takavuosien esiintymisasuissa. Värikkäät röyhelöt etanan takaosassa ovat sen kidukset.” Vertauksen kautta teksti synnyttää uuden näkökulman, jonka mukaan ihan niin kuin sulkamerietana kiduksiensa Princekin ”hengitti” lihakkaidensa kautta. Samoin Princeen liitetty yltiöseksuaalisuus näyttäytyy etanan kautta lajityypillisenä.

Edellisessä luvussa sivusin huumoritutkijoiden näkemystä huumorin sosiaalisesta ulottuvuudesta eli siitä, että huumorilla on aina yleisönsä ja sitä kautta ryhmän identiteettiä vahvistavat arvot, joita ilmaistaan ulkopuolisiin kohdistetun naurun avulla (Riesch 2015, 771 – 773). Kyseessä olevan Kettusen artikkelin huumorin otollisin yleisö koostuu arvoliberaaleista Prince-faneista. Naurun kohteeksi asettuvat moralistit, joille avoin seksuaalisuus on punainen vaate. Tähän viittaavat lauseet, jotka alleviivaavat sen tulkinnan naurettavuutta, että Princen lavaliehakointi olisi ollut jotenkin vahingollista tai kertonut jotain oleellista hänen seksuaalisuudestaan.

Sulkamerietanoiden hehkuvat värit kielivät vaarasta. Eläimet ovat varsin myrkyllisiä. Pelättiinhan Princenkin 1980-luvulla rappeuttavan kansakunnan moraalin seksiä tihkuvilla lauluillaan. Sulkamerietanoiden parittelu ei sitten olekaan pikkulasten katsottavaa. Etanat ovat hermafrodiitteja eli kaksineuvoisia. Ne vieläpä parittelevat samaan aikaan sekä uroksen että naaraan sukuelimillä.

Tekstin hedelmällisin inkongruenssi rakentuu luonnollinen/luonnoton -vastakohtaparin varaan. Joidenkin ihmisten luonnottomaksi mieltämät ”liehakkeisuus” ja androgyyniys ovatkin mitä luonnollisinta sulkamerietanoiden maailmassa, mikä synnyttää inkongruenssin luonnosta johdetun ”luonnollinen”-määritteen käytössä. Sulkamerietanoiden maailmassa moraalin käsite on luonnoton. Näin tarkasteltuna teksti muistuttaa Hermanin zoomorfista projektiota, jossa eläimen kokemuksesta puhutaan edelleen ihmiskokemuksen käsittein, mutta keskiössä on eläimen ja ihmisen kokemuksen vertailu selittämisen sijaan (Herman 2012, 97 – 100).

Tieteen popularisoinnissa tämä koomista inkongruenssia aiheuttava metafora toimii samankaltaisesti kuin satiirina tulkitsemäni ”Erakkorapujen ystävänpäivä on kylmä ja ikävä” -artikkeli. Myös tässä eläinlajeista kerrotaan vain se, minkä Princestä kertovan skriptin konteksti sallii. Juttu ilmentää oivallisesti luonnon monimuotoisuutta, mutta luonnon omat evolutiiviset lähtökohdat jäävät hämärän peittoon.

5 Tiede kohtaa journalistisen komiikan

Edellisessä luvussa pohdin, kuinka metafora koomisen inkongruenssin synnyttäjänä toimii kuten satiirikin: tieteellisistä faktoista kerrotaan vain se, mikä sopii metaforan tai satiirin kehyksiin, jolloin aiheen tarkastelu tieteen omista lähtökohdista, kuten evoluutiosta käsin, vaikeutuu. Molemmat artikkeleista tuntuvat kuitenkin herättävän kiinnostuksen esiteltyjä eliöitä kohtaan ja houkuttelevat etsimään lisää tietoa kyseisistä lajeista.

Myös huumoria sisältävien tiedesarjakuvien vastaanottoa koskeva tutkimus viittaa siihen, että huumorin avulla voi lisätä kiinnostusta tieteelliseen aiheeseen. Tutkimuksen avulla selvitettiin eritasoisten nanoteknologian ymmärtäjien motivaatiota ja oppimista, kun materiaalina oli joko huumoria sisältävä tiedesarjakuva tai perinteinen tiedekirjanen. Huomattiin, että edistyneimmillä oppijoilla (high achievers) arkipäivän yhteyksiin sijoitettu tiedesarjakuva haittasi oppimista, koska heillä oli jo aikaisempia tietovarantoja aiheesta ja siten valmius käsitellä tietoa kontekstittomissa yhteyksissä. Sen sijaan keskitason oppijoilla (medium achievers) kontekstualisoitu tieteellinen kieli visuaalisten representaatioiden ja huumorin kanssa kasvatti kiinnostusta oppimiseen. Kiinnostus sarjakuviin oli tekstikirjasta suurempi – ja siten oli myös sen ääressä oppimiseen käytetty aika. Vähiten asiasta tietävät (low achievers) sen sijaan vain luulivat oppivansa tiedesarjakuvista, mutta todellisuudessa useat tuntemattomat tieteelliset termit ja väärinymmärretyt piirrokset osoittivat heikkoa tiedon lisääntymistä. (Shu-Fen & Huann-shyang 2016, 1373, 1377, 1385 – 1386.)

Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että sarjakuvien puhekieli¹⁴ pystyy muuttamaan kovan tieteen pehmeiksi ja yksinkertaisiksi sanoiksi, jotka tekevät tieteestä kansalaisille lähestyttävämpää ja ymmärrettävämpää. Myös kiinnostuksen herättäminen on hyvin tärkeää, koska aiempi tutkimus viittaa siihen, että nuoruudessa herätetty kiinnostus tieteeseen vaikuttaa uravalintaan. Nuorten valinnat taas vaikuttavat tieteen tulevaisuuteen ja kansalliseen kilpailukykyyn. (Shu-Fen & Huann-shyang 2016, 1373 – 1374, 1386.)

Tiedeviestintä koetaan muutenkin tarpeelliseksi, koska yhä useampi kohtaa arjessaan asioita, joiden käsittely vaatii tieteellistä tietoa. Myös tieteilijät itse kokevat tarvetta viestiä tieteestä tehokkaammin tiedeyhteisön ulkopuoliselle yleisölle, mikä saattaa johtua tyytymättömyydestä median tapaan tehdä se. Uusia tiedeviestinnän tapoja etsitään ja yksi sellainen on tiedettä käsittelevä stand-up, jossa naurun ohella tai sijasta tavoitellaan vaikutusta, jonka seurauksena yleisö kiinnostuu tieteellisistä asioista. Keino on edelleen epätavallinen ja tutkimus siitä niukkaa. (Pinto & Marçal & Vaz 2013, 1 – 3.)

Portugalissa toteutettiin vuosina 2009 – 2013 tutkimusprojekti, jossa kolmetoista tieteilijää tiedeviestijän ja ammattinäyttelijän koordinoimina kirjoittivat ja

¹⁴ Puhekieltä käsitellen myöhemmin Mihail Bahtinin torikielen käsitteen kautta. Myös tässä ”puhekielen” voi ymmärtää yleensä tiedeviestinnässä sopimattomaksi kielenkäyttötavaksi, jonka sarjakuvien humoristinen konteksti kuitenkin sallii käytettäväksi myös tieteen yhteydessä.

esittivät tiedeaiheista stand-upia. Osallistuneista yksitoista vastasi projektia koskeviin tutkimuskysymyksiin, jotka koskivat osallistumisen motivaatiota, stand-up-esityksen valmisteluprosessia, saavutettua hyötyä sekä lavakomiikan potentiaa tiedeviestinnässä. Jotkut vastaajista kokivat, että stand-up voi auttaa rikkomaan tieteilijöitä koskevia stereotyyppioita sekä kuvaa tieteestä vakavana ja tylsänä ja siten lähentää tiedeyhteisöä sen ulkopuoliseen yleisöön. Toisaalta ongelmana nähtiin moniaineksiselle yleisölle suunnatun stand-upin rajoitteet. Vaikka komiikan avulla voi houkuttaa yleisöä tieteen äärelle, se vaatii asioiden pinnallistamista ja rajua yksinkertaistamista. Lisäksi ironian ja sarkasmin käyttö altistaa monitulkintaisuudessaan väärinymmärryksille. Tieteilijät myös ilmaisivat huolensa siitä, että tiedeaiheinen stand-up houkuttelee yleisöön vain sellaisia, jotka jo ovat kiinnostuneita tieteestä. (Pinto yms. 2013, 1, 5 – 7, 11 – 12.)

Suurin osa tutkimuskysymyksiin vastanneesta yleisöstä oli suorittanut yliopistotutkinnon. Vastaajat kokivat, että huumori tekee tieteestä vetovoimaisemman ja tuo tiedettä lähemmäs yleisöä, koska stand-upissa tieteilijät puhuvat yleisölleen kuin vertaisilleen ja käyttävät epävirallista kieltä. Myös projektista kertova artikkeli nosti esiin kysymyksen, josko tiedekomiikka voisi toimia porttina perinteiselle tieteen oppimiselle. (Pinto yms. 2013, 12 – 16.)

Huumorin taipumus luoda ja vahvistaa arvoja ryhmän ulkopuolella olevan naurun kohteen kautta muodostaa ongelman, jos tarkoitus on erojen sijaan korostaa yhteisöllisyyttä. Tiedehuumori rajaa yleisöään paitsi naurun kohteen myös hankitun taustatiedon kautta. Se usein halventaa niitä, jotka eivät tiedeaiheisista vitseistä pidä tai niitä ymmärrä: yleisöllä on oltava tietty määrä tietoa, jotta tiedevitsit avautuisivat. Tämä ei palvele tiedeviestinnän tavoitteita, jotka ovat nimenomaan yleisen kiinnostuksen ja ymmärryksen herättäminen tiedeyhteisöjen ulkopuolella. Huumorin ambivalenssi luonne myös altistaa ambivalensseille tulkinnoille: tiedehuumori voi murtamisen ohella myös vahvistaa stereotyyppioita tieteilijöistä ja paradoksaalisesti vahvistaa naurun tyypillisimmän kohteen, pseudotieteilijöiden asemaa. (Riesch 2015, 771 – 773.)

Genrejen ja teorioiden lisäksi huumoria on luokiteltu myös naurun funktioiden pohjalta. Mihail Bahtin jakaa naurun iloiseen ja negatiiviseen. Hänen mukaansa iloinen nauru on juhlivaa, yhteisöllistä ja uudelleen synnyttävää, kun taas negatiivinen on satiirista ja ulkopuolelle asettuvaa. (Bahtin 1995, 13, 36 – 37.) Eron voi myös tehdä niin kutsutun kurinpidollisen ja kapinallisen huumorin välillä.

Kurinpidollinen huumori pilkkaa niitä, jotka rikkovat sosiaalisia sääntöjä, ja kapinallinen huumori pilkkaa näitä sääntöjä. Siinä, missä kurinpidollinen huumori sisältää luontaista konservatismia, kapinallinen huumori sisältää radikalismia. Kapinallisten vitsien funktio on kuitenkin radikalismissaan ambivalentti: vastustuksen vapautumistienä ne korvaavat varsinaisen toiminnan hetkellisenä pilkkana ja tulevat näin pönkittäneeksi vallitsevaa järjestystä. Kun yleisö nauraa auktoriteetille, se tulee samalla tietoisemmaksi tämän vallasta. (Billig 2005, 201 – 202, 209, 212 – 213.)

Kurinpidollinen huumori perustuu nolaamiseen. Nolo on ulkopuolisen silmin naurettavaa. Sosiaaliseen tilanteeseen osallistujat pelkäävät tällaista naurua. Naurunalaiseksi joutumisen uhka suojelee päivittäisen käytöksen koodeja varmistaen, että sosiaalisen käytännön rutiinit sujuvat. Valtaapitävät voivat kurinpidollisen naurun kautta vahvistaa ryhmän yhtenäisyyttä pilkkaamalla tavoista poikkeavia. Naurulla on siis kasvatuksellinen funktionsa. Toisaalta joka kerta, kun huoltaja opettaa lapselle soveliasta puhetta, hän tulee myös opettaneeksi, mikä on töykeää ja synnyttää näin kielletyn puheen eli tabun alueen. Varsinkin tabuina olevista sanoista tulee joskus kiusauksen ja halun kohteita. Kapinallisesta huumorista ammentavat ”sairaant” vitsit ottavat aiheensa tabuista juuri siksi, että ne ovat tabuja. (Billig 2005, 202, 205 – 207.) Bahtin nimitti torikieleksi kielletyn puheen sallittua käyttötappaa:

Tuttavallisesti torikielestä tuli tavallaan se varasto, jonne kerääntyivät ne erilaiset kielen ilmiöt, jotka virallisessa kielellisessä kanssakäymisessä olivat sopimattomia ja kiellettyjä - - niiden vanhat kielelliset funktiot muuttuivat, ne saivat yleisen nauravan sävyn ja niistä tuli ikään kuin saman maailmaa uudistavan karnevaalitulen kipinöitä. (Bahtin 1995, 18.)

Niko Kettusen tiedeartikkelit vaikuttavat ammentavan naurun kohteensa pikemminkin kapinallisesta huumorista kuin huumorista, joka pönkittää valtaa ja pyrkii nolaamaan konventioiden rikkojat. Tiedeviestinnässä tämä naurulaji saattaa toimia paremmin, koska sen tarkoitus on saattaa kaksi normeiltaan toisistaan poikkeavaa yhteisöä yhteen, tiedeyhteisön ja tiedeyhteisön ulkopuolisen yleisön. Kettusen artikkeleiden satiiri on useimmiten poliittista ja naurun kohde eliittissä. Eläinlajin asettuminen yhteiskunnallisen ilmiön metaforaksi synnyttää huumoria, koska

yhteiskunnallista ja kulttuurista todellisuutta selitetään vailla sosiaalisia koodeja olevan luonnon avulla. Sosiaalisen kanssakäymisen tabut – lisääntyminen, kuolema, tappaminen, julmuus – tulevat siis ikään kuin viattomina näkyviin. Tosin niitä myös eksplikoidaan tekstissä. Esimerkiksi Margaret Thatcheria käsittelevässä ”Ollako brasilianvaeltajahämähäkki?” -artikkelissa rinnastetaan eksplisiittisesti kahden ”lajin”, hämähäkin ja oikeistolaisen Thatcherin parinmuodostustavat toisiinsa: ”Lajin urosten elämä ei ole helppoa. Vaikka nekin ovat äärimmäisen vaarallisia, naaras ahmii ne innolla kitaansa parittelun jälkeen, jos uros ei ehdi karkuun.”

5.1 Kapinallisen naurun kurinpidollinen funktio ”Karibianseepia pettää aina” -jutussa

Vaikka Niko Kettusen artikkelit vaikuttavat satiirisissa vivahteissaan kuuluvan pikemminkin sosiaalisia sääntöjä kyseenalaistavaan kapinallisen huumorin kategoriaan, on niidenkin naurulla kurinpidollinen elementti. Siinä, missä jotkut artikkelit ohjaavat humoristisen metaforan avulla tarkastelemaan ihmisluonnon ristiriitaisuuksia ja puutteellisuuksia, toiset ovat satiirisempia: niiden keskiössä ovat paheellisuus sekä yhteisön moraali ja sen rikkomukset. (Vrt. Draitsner 1994, XXI – XXII, 38 – 39.)

Kettusen juttujen luokitteluista ”Eliö on parempi kuin ihminen” muistuttaa luokkaa ”Ollako eläin x”: siihen olen sijoittanut jutut, joiden otsikko ei ala ”ollako eläin” -alkuisesti, mutta jotka käsittelevät samalla tavoin antropomorfisesti eläinten ylivertaisia ominaisuuksia. Satiirisia ulottuvuuksia artikkelit saavat, kun tarkastelun kohteena ovat ihmismaailmassa moraalikysymyksiksi asettuvat toiminnot.

Kettusen 29.5.2015 ilmestynyt, ”Eliö parempi kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” -luokkaan sijoittamani ”Karibianseepia pettää aina” käsittelee Sipilän ja Stubbin valheellisia vaalilupauksia. Molemmat lupasivat vaalien alla, ettei koulutuksesta leikata, mutta toisin kävi. Humoristisen inkongruenssin synnyttämiseen riittää tässä tapauksessa pelkkien tosiasioiden kronologinen luettelointi: ”Ennen vaaleja Sipilä ja Stubb lupasivat, että koulutuksesta ei tingitä. Niinpä ensi töikseen uusi hallitus leikkaa opiskelijoilta ja tieteestä 600 miljoonaa euroa.”

Artikkelissa poliitikkoja verrataan karibianseepiaan, joka on siinä mielessä poliitikkoja sekä parempi että luotettavampi, että se huijaa ympäristöään täydellä varmuudella aina.

Karibianseepia tietää tämän tempun. Se on selkärangaton nilviäinen, joka vääntää itsensä vaikka solmuun ympäristöä miellyttääkseen. Ihonsa värisoluja säätelemällä se voi samaan aikaan olla punainen vasemmalle ja vihreä oikealle. Toinen puoli liehittelee naarasta, toinen torjuu saalistajia ja kilpakosijoita. Omimmillaan karibianseepia on maanläheisissä ruskean sävyissä, pienellä häivähdyksellä punaista. Huijauksen paljastuttua eläin valahtaa kalpeaksi, pakenee paikalta ja lataa tiskiinkin sellaisen määrän mustetta, että todellisuus hämärtyy.

Karibianseepian kyky säädellä olemustaan ”naaraan liehittelyn” sekä ”saalistajien ja kilpakosijoiden torjumisen” vuoksi rinnastuu poliitikkojen vaalikampanjoihin, joissa *kosiskellaan* äänestäjiä yli puoluerajojen. Kyky olla ”punainen vasemmalle”, ”vihreä oikealle” ja ”omimmillaan maanläheisen ruskea pienellä häivähdyksellä punaista” on tärkeä ominaisuus poliitikolle, joka tarvitsee ääniä sellaisiltakin äänestäjiltä, joiden asiaa hän ei aja.

Karibianseepian kuvailu on antropomorfismin läpäisemää: sen käytöstä selitetään ihmisen kokemuksesta käsin. Ihmisen kokemusmaailmaan kuuluvat myös kysymykset moraalista, ja tässä kontekstissa huijaaminen on väärin, rike sosiaalisia sääntöjä vastaan. Vertauksen kautta huumorin kohteena ovat siis henkilöt, jotka rikkovat sosiaalisia sääntöjä vastaan. Mutta koska kyse on naurusta, joka kohdistuu valtaapitäviin, voi sen tulkita myös kapinalliseksi huumoriksi, jolla on kurinpidollinen funktio: huijauksesta kiinni jääneet poliitikot asetetaan naurunalaisiksi.

Näiden kahden ajatuskokonaisuuden, karibianseepian lajityypillisen käytöksen ja poliitikkojen vaalilupausten pettämisen, täydellisen yhteensovittamisen mahdottomuus tulee ilmi, kun juttu jatkuu:

Ravintoa toivonut kala jää tuijottamaan suu ammollaan, että tällaisenkö venkulan perässä minä vielä hetki sitten uiskentelin. Saalistaja jää yhtä nälkäiseksi kuin hyväuskoinen opiskelija Sipilän hallituksen jäljiltä. Sekavilla viesteillään mustekala tähtää paritteluun. Tässä se onnistuukin paremmin kuin eräät kansanedustajat. Parittelun jälkeen

karibianseepianaaras nukkuu sikeästi. Se laskee hedelmöitetyt munat koralliriuttaan ja kuolee välittömästi. Uros humputtelee vielä hetken, kunnes menehtyy ja siirtää vallan nuoremmille.

Saalistajan epäonnistumisen vertaaminen hyväuskoisen opiskelijan nälkään synnyttää antropomorfistisen metaforan kautta koomisen inkongruenssin, mutta jutun loppu kääntyy pikemminkin Hermanin ihmisen ja eläimen kokemusta vertailevan zoomorfisen projektion puolelle kuin toisen käytöksen selittämiseen toisen ominaisuuksilla (Herman 2012, 98 – 99). Tässä kohtaa kehukseksi tuntuukin asettuvan tiede: sen ehdoilla, mitä eläinlajeista halutaan kertoa, kerrotaan myös yhteiskunnallisesta ilmiöstä. Siinä mielessä yhteiskunnallisen ilmiön kehys tuntuu huumorin synnyttäjänä olevan hedelmällisempi, ettei tällaisessa asetelmassa synny parhaita mahdollista inkongruenssia. Ne ominaisuudet, joita karibianseepian parittelutavat sumuttamista lukuun ottamatta nostavat kansanedustajien ominaisuuksista esiin, jää hieman hämäräksi: ”Parittelun jälkeen karibianseepianaaras nukkuu sikeästi. Se laskee hedelmöitetyt munat koralliriuttaan ja kuolee välittömästi. Uros humputtelee vielä hetken, kunnes menehtyy ja siirtää vallan nuoremmille.” Vallan siirtäminen nuoremmille on tässä lausekokonaisuudessa ainoa selkeästi poliittiseen todellisuuteen kiinnittyvä fakta. Se, mihin karibianseepianaaraan lajityypillinen käytös viittaa, jää kyseenalaiseksi.

5.2 Journalistisen komiikan tunnuspiirteet ja Viikon eläin -palstan uskottavuuspositio

Väitöskirjassaan *Journalistinen komiikka* (2012) Janne Zareff on pyrkinyt luomaan mallin, jonka avulla komiikan journalistisuutta voi arvioida. Kuten olen edellä kirjoittanut, hänen mukaansa inkongruenttiin komiikkaan vaaditaan kaksi toisensa poissulkevaa ajatuskokonaisuutta tai ne yhdistävä laukaisin tai vastaava looginen mekanismi. Määritellessään journalistista komiikkaa Zareff arvioi tekstin osien journalistisuutta sen sijaan, että mieltäisi journalistisuuden tietyn tekstien genren ja tähän genreen kuuluvien tekstikokonaisuuksien ominaisuudeksi. Zareff mieltää journalismin tärkeimmäksi tehtäväksi journalistin ohjeissa esitellyn todenmukaisen kuvan antamisen maailmasta ja yhteiskunnasta. Hänen mukaansa tekstin sisällön journalistiset piirteet ovat

muotoa, kuten visuaalista ilmettä tai tiettyä aihepiiriä, tärkeämpiä. (Zareff 2012, 106 – 108.)

Zareffin mukaan journalismi voidaan jakaa kolmeen uskottavuuspositioon, joita ovat ydin, reuna ja ulkopuoli. Journalistiseen ytimeen kuuluva teksti on läpinäkyvää eli kertoo asiat sellaisinaan ihanteenaan kertojan näkymättömyys. Journalistinen media laittaa arvovaltansa sen takeeksi, että kerrottu pitää paikkansa. Journalismin reuna-alueella kertoja alkaa tulla näkyviin ja tekstissä esiintyvät hahmot näyttäytyvät kerronnan kohteina pikemminkin kuin toimijoina. Tällaisiin teksteihin kuuluvat esimerkiksi kolumnit, pakinat, uutiskommentit, pääkirjoitukset ja pilapiirroksot, joiden roolin tunnistamista helpottaa vakioidut otsikot. Tällaisille teksteille on ominaista oman näkökulman korostuminen, jonka taakse journalistinen media ei yleensä aseta koko arvovaltaansa. Mediassa journalismin ulkopuolelle sijoittuvat tekstit, joilla on vahvimmillaan vain potentiaalia vaikuttaa journalististen tekstien saamiin luentoihin. Tällaisia tekstejä ovat esimerkiksi säätiedot, kuolinilmoitukset ja sarjakuvat. (Zareff 2012, 138 – 140.)

Niko Kettusen ”Viikon eläin” -palstan journalistisuuden uskottavuuspositiota arvioidessa olen ottanut huomioon sen asemoinnin lehdessä sekä Kettusen itsensä, päätoimittajan ja Julkisen sanan neuvoston (JSN) näkemykset sen genrestä. Palsta sai alkunsa osana Helsingin Sanomien Lauantai-liitteen kepeää ”viikkomakasiinia”, josta se myöhemmin siirrettiin osaksi tiedesivuja. Kettunen myöntää miettineensä, olisiko palstasta tullut yhtä vapaamuotoinen, jos se olisi saanut alkunsa osana tiedeuutisia. Kettunen kertoo erään lukijan määritelleen palstan tiedepakinaksi, kun taas itse hän pitää eläinsatiiria sopivana määritelmänä. (Sähköpostihaastattelu 3.1.2017.)

Kaikki vastaanottajat eivät ole tunnistanee palstan huumorin suhdetta tosiasioihin. Kuten johdannossa nostin esille, väärinkäsitykset vastaanotossa ovat johtaneet jopa JSN:ään tehtyyn kanteluun, joka koski 12.12.2014 ilmestynyttä juttua ”Kusimansa hämmentää Tampereella”. Kantelijan mukaan juttu hämärtää rajaa toden ja seipitteen välillä ja tulee näin rikkoneeksi journalistin eettisiä ohjeita. Vapauttavasta ratkaisustaan huolimatta tapaus tuo hyvin esille komiikan ongelmallisen suhteen journalismiin, mikä johtuu pääasiassa siitä, että kategorisesti ne ovat toistensa vastakohtia: journalismi ammentaa vakavasta ja totuudesta, kun taas komiikka seipitteestä ja siitä, ettei sen esittäjä ole tosissaan. Helsingin Sanomien päätoimittaja määrittelee

Viikon eläin -palstan tiedesivuilla ilmestyväksi tyyliään kepeäksi palstaksi, jossa esitellään lyhyesti ja humoristisella tyyllillä jokin eläin ja jossa eläimestä kerrottavat asiat pitävät kerrontatyylistään huolimatta paikkansa. JSN puolestaan määrittelee palstan ”pakinanomaiseksi tekstiksi”, jossa kirjoittaja käyttää sekä totuudenmukaista että mielikuvituksen tuottamaa aineistoa. (Sähköpostihaastattelu 3.1.2017 & JSN 5708/SL/15.)

Journalismin ulkopuolelle palsta ei uskottavuuspositiossa siis ainakaan kuulu. Mutta se, tarkastellaanko sitä osana journalismin ydintä vai reuna-aluetta, muodostaa ongelman. Ytimeen sijoittumisen puolesta puhuvat palstan sijainti osana testatuimpien faktojen journalismia eli tiedesivustoja ja se, että arvovaltainen journalistinen media ilmoittaa, että humoristisesta tyylistään huolimatta eläimestä kerrotut asiat pitävät paikkansa. Toisaalta reuna-alueelle palstaa tuuppivat sen vastaanotto pakinanana ja JSN:n näkemys, että tekstissä hyödynnetään myös mielikuvituksen tuottamaa aineistoa, sekä se, että palstalla on pakinalle tyypillinen vakioitu otsikkonsa (Viikon eläin), joka ohjaa genreodotuksia. Zareffin journalistisen komiikan tarkastelun malli tarjoaa siis oivallisen tavan tavoittaa niitä ominaisuuksia, jotka tekstin journalistisuutta tukevat tai eivät tue.

Journalistiselle komiikalle voidaan asettaa kolme vaatimusta: Ensiksikin se täytyy esittää suurehkon yleisön mahdollistavan levityskanavan kautta. Toiseksi sen täytyy asettua perinteisen vallankäytön ulkopuolelle. Kolmanneksi sen on täytettävä oikeanlaisten intertekstuaalisten suhteiden vaatimukset. Nämä intertekstuaalisten suhteiden vaatimukset ovat seuraavanlaisia: Ollakseen journalistista komiikan on viitattava johonkin itsensä ulkopuoliseen eli pyrittävä kertomaan jotain todellisuudesta. Tämä tarkoittaa sitä, että ainakin yhden komiikan elementin (laukaisimen, loogisen mekanismin tai inkongruenttin ajatuskokonaisuuden) täytyy olla itsessään tai viitata sellaiseen tekstiin, joka täyttää kaksi journalismin vaatimusta, ajankohtaisuuden ja yleisyyden. Lisäksi komiikan on oltava yleistettävissä myös välittömän olemassaolonsa ulkopuolelle, viittaustekstin olemassaoloon ja mielellään myös muiden vastaavien tekstien olemassaoloon. Komiikan täytyy siis rikkoa nimenomaan sellaisia kategorisointeja, jotka löytyvät siitä ajankohtaisesta ja yleisestä tekstistä, johon se viittaa. (Zareff 2012, 108 – 110.)

Zareff nimeää kolme tapaa käyttää komiikkaa journalistisesti. Ensimmäinen liittyy sisällön karnevalisointiin. Termi juontaa juurensa keskiaikaisista karnevaaleista, joissa erona virallisiin valtion ja kirkon juhliin huumorilla ja komiikalla oli oma erityinen sijansa. Virallisissa juhlissa korostettiin arvojärjestystä ja vallitsevan järjestelmän muuttumattomuutta, kun taas karnevaaleissa arvojärjestykset muuttuivat pääläelleen, jolloin tehtiin tiettäväksi, ettei vallitseva tilanne ole muuttumaton. Toisaalta voi ajatella, että tällainen sääntöjen rikkomiselle hyväksytyt tilanne vahvisti sääntöjä sen ulkopuolella, koska se vapautti kansan kapinahengestä. Kaiken ikuisen ja muuttumattoman kieltävänä se kuitenkin synnytti virallisen tuolle puolen asettuvan alueen – idean toisesta maailmasta ja elämästä. Siinä, missä virallinen juhla pyhitti epätasa-arvon, karnevaalissa kaikki katsottiin tasavertaisiksi. Tällainen maailman ja inhimillisen elämän ymmärtämisen kaksoisaspekti on ollut olemassa jo kulttuurin kehityksen varhaisimmassa vaiheessa. Journalistisesti karnevalistista komiikkaa voi käyttää muistutuksena totuuden sopimuksenvaraisuudesta, mikä tekee tilaa vastarinnalle. Karnevalisointi ei kuitenkaan itsessään ole journalistista komiikkaa, mutta ei-journalistisen komiikan sijoittaminen journalistiseen isäntätekstiin tekee siitä sellaista. (Zareff 2012, 113 – 115, 193 – 194 & Bahtin 1995, 7 – 8, 11 – 12.)

Toinen komiikan journalistista käyttöä koskeva tapa on argumentointi. Zareff painottaa, ettei komiikka itsessään ole argumentatiivista, vaan paradoksaalista, joten se voi vain kyseenalaistaa, ei tarjota näkemyksiä. Argumentoinnissa komiikka kyseenalaistaa nimenomaan tekstin kanssa kilpailevia tai tekstin haltuun ottamia diskursseja. Sitä voidaan käyttää tehokkaasti jonkin näkökulman ja sen edustajan nolaamiseen. Argumentatiivista komiikkaa voidaan siis käyttää samoin kuin kurinpidollista huumoria (vrt. Billig 2005, 202, 205 – 207). Zareff kirjoittaa, että journalismissa myös puolustukselle on perinteisesti annettava puheenvuoro ja nimenomaan ironia on erinomainen tapa tehdä tämä puheenvuoro tyhjäksi jo etukäteen. Samoin komiikassa koomikon täytyy olla jo etukäteen päättänyt, kuka on oikeassa ja kuka väärässä. (Zareff 2012, 117 – 119.)

Kolmas journalistisen komiikan keino on dialogisointi, jonka ero argumentointiin syntyy siinä, että se moninäkökulmaisuuksensa kautta kyseenalaistaa omaa sanomaansa, ja karnevalisointiin siinä, että tekstin viittaussuhteilla on merkitystä. Journalistisen komiikan dialoginen käyttö on komiikan dialogisoivan potentian

suuntaamista isäntätekstiin tai jonkin sen osan omiin kategorisointeihin. Zareff vertaa journalismin välittämän todellisuuden dialogisoimista Kauko Pietilän 1980-luvulla kehittämään ideaan ”uudesta journalismista”. (Zareff 2012, 120 – 123.)

Pietilän mukaan (sanomalehti)journalismi oli 1980-luvulla irtaantunut lukijan arjesta, johon syynä hänen mukaansa oli se, ettei se enää tuottanut yhteiskunnallista toimintakykyä lukijoille – toisin kuin ovat esimerkiksi barokkiajan sanomalehdet tuottaneet kauppiaille. Siksi tiedon lisääntyminen oli vain tietoa ”tuonpuoleisesta”, jotakin, mihin lukijoilla ei ollut pääsyä kuin tiedostuksen kautta. Ratkaisuna hän näki ”uuden journalismin”, joka tähtäisi yhteiskunnalliseen toimintaan ja vuorovaikutukseen. Pietilä vertasi senhetkistä sanomalehtijournalismia Sergei Eisensteinin näkemykseen montaasista: ”Ikään kuin Eisenstein puhuisi sanomalehdestä – juuri tuotahan on sanomalehtijournalismi, kuin kameran linssi, joka loihtii esille lähikuvia, puolilähikuvia, superlähikuvia...” (Hemánus & Pietilä 1982, 290 – 294.)

Tästä välineen luonteesta juontavat monet vaikeudet juurensa: mitä valita kuvarajauksen sisään, mitä kuvarajauksia ottaa mukaan jne. Mutta päävaikeus ei ole valinnan vaikeus. Todellisuushan on objektiivinen ja kokonaisuus, ja itse asiassa tästä Eisenstein jatkaakin: ”Mutta sitten me kokoamme taas nämä hirvittävät luonnottomuudet ja rakennamme särjetystä tapahtumasta kokonaisuuden.” Sanomalehdessäkin rakennetaan aina jokin kokonaisuus - - (Hemánus & Pietilä 1982, 294 – 295.)

Eisensteinin ratkaisu ”tämän hirvittävän luonnottomuuden” välttämiseen oli kahden vierekkäisen ”palasen” konfliktissa eli yhteentörmäyksessä. Pietiläkin pohtii: ”Mitä silloin olisi sanomalehtijournalismissa kahden tai useamman tekijän ’palasien’ yhteentörmäys ja konflikti?” (Hemánus & Pietilä 1982, 296 – 297.) Uuden journalismin idea tavoitteli siis samaa moniäänisyyden ihannetta kuin dialogisoiva journalistinen komiikkakin.

Uskottavuuspositioihin journalistisen komiikan keinot suhtautuvat siten, että mitä kauemmas journalismin ytimestä mennään kohti ulkopuolta, sitä tärkeämmäksi käy argumentoiva komiikka, koska argumentointi on tärkeämpää niille teksteille, joilla ei ole turvanaan ytimen position geneeristä uskottavuutta. Vastaavasti juuri geneerisen ja

kyseenalaistamattoman uskottavuutensa vuoksi tarvitaan karnevalisoivaa ja dialogisoivaa komiikkaa ytimessä vallitsevien näkemysten haastamiseen. (Zareff 2012, 167.)

5.3 Journalistisen komiikan tunnistaminen artikkelista ”Katkaravun aito avioliitto on lasinen vankila”

Sovellan Janne Zareffin journalistisen komiikan mallia Niko Kettusen 3.10.2016 ilmestyneeseen artikkeliin, joka on otsikoitu ”Katkaravun aito avioliitto on lasinen vankila”. Olen sijoittanut jutun luokkaan ”Eliö kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö”. Jutun eläinlajin ja yhteiskunnallisen ilmiön skriptit muodostuvat katkarapulajista, jonka yksilöt hakeutuvat ja kasvettuaan juuttuvat lasisieneen, sekä ”aitoa” avioliittoa koskevasta yhteiskunnallisesta keskustelusta.

Eduskunnassa keskusteltiin taas siitä, millä säännöillä ihmiset saavat muodostaa perheen. Nyt puheena oli äitiyslaki. Eräillä katkaravuilla ei ainakaan ole vaihtoehtoa. Keskenkasvuina ne seikkailevat virtauksissa, kunnes törmäävät merenpohjassa jököttävään lasisieneen. Pienet katkaravut kömpivät häkkimäisen sienieläimen sisälle ja syövät ravintoa sen pinnasta. Mutta käykin niin, että kun katkaravut kasvavat täyteen mittaansa, se eivät mahdu enää sienestä ulos. Pariskunta, poikkeuksetta uros ja naaras, on nyt jumissa lasihäkissä, jossa niiden on elettävä yksiavioisina loppuikänsä. Primitiivinen rakennelma pakottaa korkeamman organismin muottiinsa.

Juttu muodostaa kaksi ajatuskokonaisuutta, joiden sisällöt syntyvät seuraavanlaisista vastaavuuksista: uros ja naaras eläinskriptissä vastaa yhteiskunnallisen ilmiön kokonaisuudessa miestä ja naista, lasisienien muodostama ”lasihäkki” vastaa avioliiton muodostamaa ”vankilaa” sekä korkeamman organismin muottiinsa pakottava primitiivinen rakennelma vastaa instituutiota, joka tässä nähdään ihmistä rajoittavana, menneen maailman käytäntönä. Katkaravun elinympäristö ”aidon” avioliiton metaforana synnyttää koomisen inkongruenssin: aito avioliitto ei olekaan onnen tae vaan vankila. Tämä inkongruenssi ilmaistaan jo otsikossa. Juttu jatkuu edelleen kertoen jälkikasvun

tavoista sekä loppuun sijoitetusta inkongruentista lauseesta, joka jutussa toimii laukaisimen tavoin.

Lasisienen kehikko on lähes puhdasta silikaattia, ei kuitenkaan kirjaimellisesti lasia. Hiuksen paksuiset silikaattisäikeet muodostavat moninkertaisen kehikon, joka on suhteessa hyvin kestävä. Sieni erittää katkaravulle ravintoa ja vastineeksi ne putsailevat sienieläimen pintaa. Ennen pitkää pariskunta saa jälkikasvua, ja poikaset mahtuvat uimaan ulos häkistä. Ympäristön rusentavassa pimeydessä niidenkin ainoa vaihtoehto on silti lopulta päätyä samanlaiseen sieneen asianmukaiseksi heteropariskunnaksi. Aasiassa näitä sieniä vangittuine katkarapuineen annetaan usein häälahjoina – mallina aidosta avioliitosta.

Tässä tekstipätkässä skriptien sisältöjen vastaavuuden muodostaa muun muassa katkaravun elinympäristön pimeys, jonka yhteiskunnallinen vastine ovat tunkkaiset ennakkoluulot. Viimeinen lause muodostaa itsessään inkongruenssin, jonka myötä ”aidon” avioliiton perinne näyttäytyy tukahduttavana vankeutena ja pakkona. Kun sellainen symboli annetaan lahjaksi, koko juhlan merkitys muuttuu.

Tässä luvussa en kuitenkaan sen enempää käsittele artikkelin inkongruenssin kyseenalaistamia merkityksiä, vaan keskityn etsimään journalistisen komiikan tunnuspiirteitä. Zareff (2012, 108 – 110) asettaa journalistiselle komiikalle kolme vaatimusta, jotka kaikki täyttyvät Kettusen artikkelissa. Se on esitetty suuren yleisön mahdollistavan levityskanavan eli Helsingin Sanomien kautta, ja se asettuu perinteisen vallankäytön ulkopuolelle, mikä tarkoittaa sitä, ettei sen näkemyksiä määritä taloudellinen tai poliittinen valta. Juttu myös täyttää oikeanlaisten intertekstuaalisten suhteiden vaatimukset eli viittaa itsensä ulkopuoliseen todellisuuteen (yleiseen ja ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun äitiys- ja avioliittolaista) sekä rikkoo viittauskohteenaan olevan yleisen ja ajankohtaisen tekstin (puhe aidosta avioliitosta) kategorisointeja. Näitä kategorisointeja (aito/luonnon, onnellinen/onneton, lapsille hyvä kasvuympäristö / lapsia vahingoittava kasvuympäristö) käytetään argumenteissa, joissa heteroavioliittoa puolustetaan sillä, että se pohjaa aitoon, onnea tuovaan ja lapsia hyödyttävään sopimukseen. Kettusen tekstissä tämä sopimus näyttäytyy vankilana, josta

pakeneva jälkikasvu hakeutuu ympäristön tukahduttavassa mielipidepimeydessä toistamaan samaa kaavaa.

Se, että Kettusen juttu täyttää journalistisen komiikan tunnuspiirteet, on tavallaan itsestäänselvyys, koska toinen isäntäteksteistä – yhteiskunnallinen keskustelu äitiys- ja avioliittolaista – on journalistinen eli paikkansa pitävä, yleinen ja ajankohtainen jo itsessään. Toki myös eläinlajin esittely täyttää tiedejournalismille asetetun vaatimuksen siitä, että popularisoidessaan tiedettä tiedejournalismin on välitettävä todenmukaista kuvaa maailmasta. Hedelmällisintä onkin siis miettiä, mitä komiikan keinoa teksti käyttää ja onko keino itsessään journalistinen.

Journalismin ytimelle hedelmällisin komiikan keino eli dialogisoiva komiikka voidaan sulkea heti pois. Juttu ei dialogisoi esittämäänsä näkökulmaa, vaan saattaa naurunalaiseksi jutun ulkopuolella olevan diskurssin, jonka mukaan avioliitto on naisen ja miehen välinen sekä jotain, minkä määrittämiseen yhteiskunnan on saatava puuttua. Teksti karnevalisoi tämän näkemyksen esittämällä eläinmetaforan avulla tämän perinteisen instituution yksilöä rajoittavana vankilana ja sen puolustajat jälkikasvun valintoja tukahduttavana ”pimeytenä”, jotka pakottavat toistamaan saman tragedian sukupolvi toisensa jälkeen. Se, mikä on siis mielletty pyhäksi, yleväksi ja suureksi onneksi, esitetään tässä tragikoomisena juuttumisena tilaan, jossa aina ennenkin on eletty ja kuoltu.

Kettusen juttu ei kuitenkaan käytä vaan olemukseltaan ei-journalistista karnevalismia komiikan keinona, vaan hyödyntää myös argumentoivaa komiikkaa. Se kyseenalaistaa haltuun ottamansa aitoa avioliittoa puolustavan diskurssin. Nolatessaan tämän diskurssin puolustajat se toimii samoin kuin kurinpidollinen huumori. Toisaalta alku vihjaa, että argumentointi kohdistuu koko lailla säädeltyä instituutiota vastaan: ”Eduskunnassa keskusteltiin taas siitä, millä säännöillä ihmiset saavat muodostaa perheen. Nyt puheena oli äitiyslaki. Eräillä katkaravuilla ei ainakaan ole vaihtoehtoa.” Teksti sisältää implisiittisen väitteen siitä, että aina, kun päätetään lailla ihmisen yksityiselämää koskevien valintojen puitteista, synnytetään rakennelmia, jotka pakottavat oman elämänsä korkeimman organismin – yksilön – ulkoa määriteltyyn tukahduttavaan muottiinsa.

5.4 Journalistinen komiikka ja koominen tiedemetafora Viikon eläin -palstalla

Viikon eläin -palstan journalistinen komiikka tieteen yleistajuistajana tuntuu toimivan parhaiten yhteiskunnallisen skriptinsä kanssa, koska tiedettä argumentoiva tai dialogisoiva komiikka on tiedeyhteisön ulkopuolella vaikeaa. Tieteessä todenmukaisen kuvan antamista maailmasta kontrolloidaan ja kyseenalaistetaan tiedeyhteisön omilla tieteen tekemistä koskevilla eettisillä ohjeilla. Tutkija on vastuussa tiedeyhteisölle, ei siis sellaiselle suurelle yleisölle kuin journalismi on. Tiedettä journalistisen komiikan tavoin dialogisoiva huumori ei ole mahdollista, koska yleisesti hyväksytyt tieteelliset faktat eivät ole näkökulmakysymyksiä. Myös Kauko Pietilä kirjoittaa tieteen ja journalismin yhtymäkohdista näin:

Sen kummempia *ratkaisuja* eivät tiedemiehet voi näihin tilanteisiin antaa; eivät tutkijat voi erotuomareina ratkaista yhteiskunnallisia ristiriitoja. He voivat kehittää näkösalille ristiriitoja ja niiden muutoin huomaamattomia puolia ja piirteitä; he voivat osaltaan selventää yhteiskunnallisia konflikteja. Mutta osapuolien on ristiriitansa taisteltava ja ratkaistava. Samalla tavalla on sitten journalistien laita julkisuuteen nähden – tässä mielessä tieteellä ja journalismilla on kyllä yhteistäkin, ellei muuta niin ainakin yhteinen intressi kummankin instituution ja kulttuuripiirin koskemattomuuden ja kriittisen kyvyn suojelemiseksi. (Hemánus & Pietilä 1982, 302.)

Niko Kettusella on artikkeleita, joissa ei ole selkeästi tiedeskriptin rinnalla kulkevaa yhteiskunnallisen ilmiön skriptiä. Luokassa ”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” on kaksi sellaista artikkelia, 4.1.2014 ilmestynyt ”Haisevasta kaljurotasta tuli tiedejulkis” ja 13.2.2015 ilmestynyt ”Kapybara on tyyneyden perikuva”.

”Haisevasta kaljurotasta tuli tiedejulkis” kertoo kaljurotan ominaisuuksista ja elinympäristöstä sekä sen mediassa saamasta huomiosta. Yhteys ihmisten maailmaan luodaan viimeisessä lauseessa. Toki kerronta on sitäkin ennen antropomorfismin läpäisemää – Simonsin mukaan vain ihmiselle mahdollinen kokemuksen kuvaaminenhan aina on (vrt. Simons 2002, 85 – 86).

Kiinalaisessa kalenterissa vuosi 2014 on hevosen vuosi. Vuosi 2013 sen sijaan oli kaljurotan vuosi – ainakin tieteessä. Tiedelehti Science nimesi hiljattain tämän nahistunutta penistä muistuttavan otuksen ”vuoden selkärankaiseksi”. Luulisi, ettei Itä-Afrikassa elävien kaljurottien elämä ole kovin hauskaa. Eläimet ovat lähes sokeita ja haisevat pahalta, sillä ne piehtarovat virtsassa ja syövät omia ulosteitaan. Mutta toisaalta kaljurotat ovat immuuneja syöväälle, elävät jopa 30-vuotiaiksi, selviävät puoli tuntia ilman happea eikä niiden iho tunne juuri kipua. - - Kaljurotat eivät sairastu syöpään. Syy lienee poikkeuksellisen suuressa sokerimolekyylissä hyaluronaanissa, joka myös pitää rottien ihon kimmoisana. Rotat elävät pitkään, sillä niiden solut koodaavat proteiineja lähes virheettömästi. - - Ihmisillä pitkän iän salaisuus on elintavoissa, mutta ehkä kaljurotista ei kuitenkaan kannata ottaa mallia, jos haluaa säilyttää ystävänsä.

Rottaa kuvataan ”nahistunutta penistä muistuttavaksi”, pahalle haisevaksi ja pitkään eläväksi. Nämä kaikki ovat ihmisen kokemukseen suhteutettuja faktoja. Rotan ominaisuuksien ja elinympäristön kuvailu on kuitenkin Hermanin zoomorfista projektiota muistuttavaa ihmisen ja eläimen kokemuksen vertailua, ei niinkään eläimen käytöksen tulkintaa ihmisen kokemuksesta käsin (antropomorfinen projektio Hermanin mukaan) (Herman 2012, 97 – 100). Vasta lopussa painopiste siirtyy ihmiskokemukseen, joka synnyttää koomisen inkongruenssin kaljurotasta kertovan skriptin kanssa: pitkäikäisyytensä virtsassa piehtaroidulla ja ulosteita syömällä hankkineen ihmisen elämä olisi todennäköisesti kovin yksinäistä, mikä johtaa ajatukseen ikuisen nuoruuden tavoittelun naurettavuudesta. Huumori syntyy pääasiassa kuitenkin tiedeskriptin karnevalisoinnista: ”Nahistunutta penistä” muistuttava ”otus” valittiin ”vuoden selkärankaiseksi”. Tämän vähemmän kauniin olion superkyvyt (ei sairastu syöpään, selviää kauan ilman happea, iho ei tunne kipua jne.) esiintyvät nekin vähemmän mediaseksikään habituksen kylkiäisinä: kaljurotat haisevat pahalle ja ahmivat omia ulosteitaan. Aikaisemmin luokkaan ”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” yhdistämä luonnonsuojelullinen aspekti välittyy tekstistä luonnon kätkemien superkykyjen (ihailevanakin) ihmettelynä.

Vaikka tieteen karnevalisointi nousee kaljurotasta kertovassa jutussa etualalle, on siitä erotettavissa myös yhteiskunnallinen skripti. Viimeinen lause viittaa terveysaiheisiin uutisiin ja kulttuuriimme, joka palvoo nuoruutta. Se siis rikkoo tekstin ulkopuolelle viittaamaansa yleisen ja ajankohtaisen aiheen kategorioita, joita ovat pitkän eliniän tavoiteltavuus ja nuorekkaiden ihmisten korkea sosiaalinen status. Tämän lauseen myötä tekstiin astuu myös argumentointi komiikan keinona.

Vastaavanlainen rakenne on jutussa ”Kapybara on tyyneyden perikuva”. Kaljurotasta kertovaan juttuun verrattuna se kuitenkin poikkeaa siten, ettei siinä ole yhteiskunnallisen ilmiön skriptiä lainkaan – ellei lasketa viimeisen kappaleen (viimeiset kolme lausetta) luonnonsuojelullista ja spesismiä eli lajisortoa vastaan argumentoivaa merkitystä.

Viikolla uutisoitiin esihistoriallisesta jättiläisjyrsijästä Josephoartigasia monesista, joka eli kolmisen miljoonaa vuotta sitten Etelä-Amerikassa ja painoi tonnin. Samoilla seuduilla yhä elävä kapybara antaa viitteitä siitä, miltä tällainen ylikasvanut marsu voisi näyttää. - - Täysipäiväisesti ruohoa puputtava vesisika on niin zenmäisen rauhallinen, että linnut istuvat luonnossa sen päällä tarkkailemassa ympäristöä. Pienet eläimet käyttävät sitä myös vesibussina. - - Vesisika ilmaisee itseään nopeatempoisella, sirittäväällä nakutuksella, joka muistuttaa vähän säteilymittarin rätinää. Vesisika voi myös haukkua kuin koira: tällöin se varoittaa lajitovereitaan vaarasta. Eläimen ainoa puolustus vaanivia jaguaareja vastaan on nelistää veteen ja uida karkuun.

Karjatalousalueilla elävä vesisika päättyy toisinaan myös käsilaukuksi tai lautaselle eteläamerikkalaisen ravintoympyrän jatkeeksi. Säyseää vesisikaa pidetään myös lemmikkinä. Siinä roolissa se on perin hämmentävä.

Kapybarasta kertova juttu etenee täysin tiedeskriptin ehdoilla. Huumoria on poikkeuksellisen vähän ja se on luonteeltaan karnevalisoivaa: ”ylikasvaneeseen marsuun” viittaava groteskius, suuren eläimen syömisen kuvailu sanalla ”puputtaminen” (joka viittaa pieneen pupuun), säyseän eläimen luonnehdinta pienten eläinten ”vesibussiksi” ja

niin edelleen. Ihmisen näkökulma on toki kaikkialla läsnä, mistä esimerkkejä ovat eläimen ”zenmäinen” rauhallisuus ja säteilymittarin rätinää muistuttava ääntely.

Lajisorron julmuus korostuu, kun kerrotaan, että ihminen tekee tästä kaikille kiltistä, vain pakenemalla puolustautumaan kykenevästä ja koira muistuttavasta, avuliaasta ”vesibussista” laukun tai ruokaa. On kulttuurin määrittelemää, mitä eläimiä on sopivaa syödä ja mitä ei. Meidän kulttuurissamme sopimatonta syötävää ovat esimerkiksi koirat. Tämän keinotekoisen rajan juttu tuo näkyväksi kapybaran kaksoisroolin – sitä sekä syödään että pidetään lemmikkieläimenä – kautta sekä vertaamalla sitä koiraan.

Viides¹⁵ luokkaan ”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” sijoittamani juttu on 6.11.2015 ilmestynyt ”Elä ja anna toisten jyrsiä”. Siinä tiedeskriptin rinnalla kulkee inkongruenssina ajatuskokonaisuutena Bond-elokuvaan viittaava kulttuurinen skripti.

Uusi 007-elokuva ilmestyi. Mutta muistaako kukaan oikeaa **James Bondia**, jolta kirjailija **Ian Fleming** nappasi nimen agentilleen? James Bond (1900 – 1989) oli ornitologi, joka tutki Karibian saarten lintuja. Hän havaitsi, että meri oli muinoin jakanut Hispaniolan saaren kahtia. Erilleen jääneillä populaatioilla oli siis lupa kehittyä. Niihin kuuluivat muun muassa kissankokoiset hutiat, rämemajavaa muistuttavat jyräjät. - - Nyt hutiaan kohdistuu valitettavasti kuoleman katse. Hakkuut ja turismi ovat ajaneet sen vaaran vyöhykkeelle. Uhanalaisen hutian kohtalosta kuullessaan oikea Bond, lähes tohtorismies, olisi varmaankin sanonut painokkaasti ei. Eihän ihminen vain voi elää ja antaa hutioiden kuolla, vaikka maailma ei riittäisikään molemmille. Hutiat eivät ole ikuisia. Ne elävät vain kerran. James Bondin hutia tarvitsisi nyt rahtusen lohtua, tai muuten tässä elämän suuressa kasinossa siitä jää haamu vain.

Artikkelin huumori syntyy tiedeskriptin inkongruenssista Bond-skriptin kanssa, mikä ilmenee humoristisina muunnoksina Bond-elokuvien nimistä, joita ovat muun muassa

¹⁵ Olen sijoittanut luokkaan ”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” viisi Viikon eläin -artikkelia, joista aikaisemmin olen analysoinut tässä työssäni jutut ”Akvaariossa voi lymytä ranteenpaksuinen Ilmestyskirjan mato”, ”Erakkorapujen ystävänpäivä on kylmä ja ikävä” sekä tässä luvussa käsittelemäni ”Haisevasta kaljurotasta tuli tiedejulkkis” ja ”Kapybara on tyyneyden perikuva”.

007 ja lupa tappaa (1989), *007 ja kuoleman katse*, *Elä ja anna toisten kuolla* (1973), *Kun maailma ei riitä* (1999), *Timantit ovat ikuisia* (1971) sekä *Elät vain kahdesti* (1967). Nimien humoristiset muunnokset alleviivaavat hutian suojelun tärkeyttä muodostaen usein inkongruenssin Bond-elokuvan oikean nimen kanssa: 007:lle annetaan lupa tappaa, mutta hutialle lupa kehittyä. Timantit ehkä ovat ikuisia, mutta hutiat eivät, eivätkä ne elä kuin kerran – toisin kuin Bondin elokuvan nimi lupaa. Poikkeuksellista jutussa on myös tieteilijän esiin nostaminen Bond-nimen historian kautta. Tiede ja sen tekemisen arvo ovat siis hyvin edustettuina jutussa. Koomisen tiedemetaforan kautta onnistutaan kertomaan kiehtovia faktoja uhanalaisesta lajista, mikä myös vetoaa vastaanottajan haluun suojella sitä.

Vaikka tieteellisesti todistetut faktat eivät olekaan näkökulmakysymyksiä, se, mitä, miten ja miksi tutkitaan, on. Tutkimusten lisääntynyt riippuvuus yksityisestä rahoituksesta sekä hallitusohjelman määrittelemät painopistealueet tieteellisessä tutkimuksessa ohjaavat tutkimuskysymysten muotoutumista. Nykyinen hallitusohjelma ei suosi perustutkimusta, koska se ei sellaisenaan johda kaupallisesti hyödynnettäviin innovaatioihin (vrt. Hallitusohjelma 2015, 18). Pitkällä aikavälillä perustutkimus on kuitenkin edellytys myös kaupallisesti hyödynnettävien innovaatioiden syntymiselle – puhumattakaan sivistyksellisistä ja kulttuurisista arvoistaan.

Kiinnostavaa on miettiä, millaista tiedeyhteisön sisältä lähtevä tutkimushankkeiden popularisointi huumorin avulla olisi ulkopuoliselle yleisölle, jos se käyttäisi argumentointia tai dialogisointia komiikan keinona. Myös karnevalisointi voisi olla hyvä tapa vapauttaa ihmisiä tiedevastaisista asenteista ja jopa osoittaa tieteen kyseenalaistamisen järjettömyys (paradoksaalisesti tekemällä hetkeksi tieteestä karnevalisoinnin kautta naurettavaa). Näkyväksi voisi tuoda tieteen tekemisen ja kehittymisen tärkeyden nostamalla esiin sen, miten vallitseva tieteellinen totuus ei useinkaan ole muuttumaton. Karnevalisoinnin avulla voisi myös kiinnittää ihmisten huomiota siihen, kuinka moneen arkipäiväiseen asiaan tieteellä on yhteys ja kuinka sen mahdollistamat keksinnöt ja sivistys helpottavat jokapäiväistä elämäämme. Bahtin näki karnevalistisessa suhtautumistavassa luovuuden lähteen, jolla oli potentia edistää myös tiedettä:

Nauru ja karnevalistinen maailmantuntemus, joihin groteski perustuu, murtavat rajoittuneen vakavuuden ja kaikki pyrkimykset antaa välttämättömyydelle ajaton merkitys ja käsittää se ehdottomaksi; ne vapauttavat inhimillisen tietoisuuden ajattelun ja kuvittelun uusia mahdollisuuksia varten. Siksi suuria vallankumouksia jopa tieteessä edeltää aina jokin niitä valmisteleva tietoisuuden karnevalisaatio. (Bahtin 1995, 46.)

Bahtinin mukaan karnevaaleihin liittyvä – mutta virallisissa yhteyksissä sopimaton – torikieli uudistaa tapaa nähdä maailman (Bahtin 1995, 18). Myös tiedesarjakuvien vastaanottoa koskeva tutkimus viittaa siihen, että virallisesta kielenkäytöstä poikkeavalla puhekielellä on kyky tehdä tiedettä lähestyttävämmäksi ja ymmärrettävämmäksi (Shu-Fen & Huann-shyang 2016, 1386).

Kettunen ammentaa taitavasti ”torikielestä”, jonka huumori virallisista yhteyksistä vapauttajana sallii. Juttuihin sirotellut puhekieliset ilmaukset, kuten ”jököttää”, ”napsia”, ”jöpöttää”, ”tupruttaa” ja ”humputella” karnevalisoivat tulkintaa, koska esiintyvät yhteyksissä, joihin ne eivät tavanomaisesti kuulu. Tiedemetaforan koomisuutta kasvattavat myös sanat, jotka sopivat sekä eläimestä kertovaan että yhteiskunnallista ilmiötä valottavaan skriptiin. Ne toimivat vitsin laukaisimen tavoin, koska saavat vastaanottajan vaihtamaan ajatuskokonaisuudesta toiseen.

Ennen vaaleja Sipilä ja Stubb lupasivat, että koulutuksesta ei tingitä. - - Karibianseepia tietää tämän tempun. Se on selkärangan *nilviäinen*, joka vääntää itsensä vaikka solmuun ympäristöä miellyttääkseen. - - Toinen puoli *liehittelee* naarasta, toinen torjuu saalistajia ja kilpakosijoita. - - Huijauksen paljastuttua eläin *valahtaa kalpeaksi*, pakenee paikalta ja *lataa tiski*in sellaisen määrän *mustetta*, että todellisuus hämärtyy. - - Ravintoa toivonut kala jää tuijottamaan *suu ammollaan*, että tällaisenko *venkulan* perässä minä vielä hetki sitten uiskentelin. - - Uros *humputtelee* vielä hetken, kunnes menehtyy ja *siirtää vallan* nuoremmille.

Tekstipätkä on aiemmin käsittelemästani jutusta ”Karibianseepia pettää aina”. Olen kursivoinut siitä sanat, jotka toimivat metofoinan huumoria synnyttävinä laukaisijoina eli kuten laivan keulan auraa muistuttava muoto tekee laivan kyntämisestä ymmärrettävän metafoinan, myös lainaamani tekstipätkän kursivoidut kohdat sovittavat yhteen kaksi täysin erilaista skriptiä: karibianseepialajiin liittyvät faktat ja poliitikkojen vaalipuheita koskevan ajatuskokonaisuuden.

Yhteensovittamisen apuna Kettunen käyttää ”torikieltä” eli ilmauksia, jotka eivät kuulu viralliseen kielenkäyttöön ja jotka joissain tilanteissa ovat tabun kaltainen kielletyn puheen alue. Sanonnat ”valahtaa kalpeaksi” ja ”suu ammollaan” ovat eläinskriptissä kirjaimellisia (karibianseepia muuttuu värittömäksi ja saalistava kala aukoo suutaan), mutta satiirin kontekstissa niiden merkitys muuttuu metaforiseksi (huijauksen paljastuttua poliitikko säikähtää ja äänestäjä hämmästyä). Myös ”ladata tiskiä”, ”venkula” ja ”humputella” ovat puhekielisiä ilmauksia, joita harvemmin käytetään virallisissa yhteyksissä.

Eläinsatiiria käsittelevän luvun yhteydessä mainitsin, miten Draitserin mukaan ihmisen vertaamisesta eläimeen tulee koomista vasta sitten, kun sellaisia eläimiä, jotka olemukseltaan vaikuttavat esittävän ihmisten puutteita, käytetään metaforisesti. (Draitser 1994, 79 – 81). ”Nilviäinen” on täysin neutraali sana tieteellisessä kontekstissa, mutta siteeraamassani tekstipätkässä muuttuu koomiseksi, koska yhteiskunnallisen ilmiön skripti aktivoi sen metaforisen merkityksen. Samoin ”muste” on ainetta, jota karibianseepia oikeastikin tuottaa, mutta tekstin ajatuskokonaisuuksien inkongruenssissa se saa merkityksiä myös yhteiskunnallisesta skriptistä, jolloin se viittaa myös totuutena tarjottuun painettuun sanaan, jota synnytetään ”lataamalla mustetta tiskiä”. ”Vallan siirtäminen” taas on ilmaisu, jonka lähteenä toimii politiikka ja kohteena tässä karibianseepioiden lisääntyminen.

Kettunen ei hyödynnä puhekieltä ja tabuja vain sanastossaan, vaan myös juttujensa aiheissa. Luonto ei tunnista kulttuurin siveyssääntöjä ja on siksi oivallinen karnevalisoiva metafora yhteiskunnalliselle ilmiölle. ”Eliö kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” -luokkaan sijoittamani, 1.2.2016 ilmestynyt ”Puoliapinoiden internet on tunkkainen pisuaari” vertaa nettikirjoittelua ulostamiseen.

Puun juurella on haiseva uloste. Mahtava mielipide, tästä minä tykkään, ajattelee puoliapina ja ruiskii virtsaa päälle hyväksynnän merkiksi. Madagaskarin kärppämaki ymmärtää, miten internet-kommentointi toimii. Kärppämakit elävät löyhissä yhteisöissä ja välttelevät viimeiseen asti kontaktia lajitovereihin, jopa omiin perheenjäseniinsä. - - Ne kokevat kuitenkin tärkeäksi kommentoida yhteisönsä asioita. Niinpä yön pimeydessä maki hiipii yhteiselle pisuaarille ja jättää sinne viestejä, joita se ei kasvotusten muille puoliapinoille kehtaisi ilmaista. - - Makit tekevät tarpeensa aina samaan paikkaan - - Siellä maki käy haistelemassa kuulumiset, levittää itse hieman törkyä ja palaa takaisin omaan puuhunsa mököttämään. Kaikkein tymäkintä viestiä irtoaa silloin, kun kyse on naaraiden puolustamisesta. - - Viesti on selvä: ei tarvitse tulla tänne viemään meidän naisiamme.

Samaan luokkaan sijoittamani 16.1.2015 ilmestynyt artikkeli ”Jeesusliskon vesijuoksu” tarttuu tabuun, joka koskee uskonnon pilkkaamista:

Euroopassa mietitään taas, saako profeettaa kuvata lehdessä ja miten. Eläinten nimistöissä uskonnolliset ja loukkaavat nimet on kielletty. Niinpä ilkikurinen kuoriaistutkija ei saisi nimetä vaikkapa uutta kähmäkorvakärsäkkään alalajia muhammediksi. Jeesus on kyllä saanut nimikkoeläimen. Basiliskeja kutsutaan amerikoissa yleiskielessä jeesusliskoiksi, sillä ne juoksevat veden päällä takajaloillaan.

Luokkaan ”Eliö parempi kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” mieltämäni 1.8.2016 ilmestynyt ”... ja letku letkeä” ottaa puolestaan aiheekseen sukupuolielimet:

Rion olympialaisissa Yhdysvaltain joukkueessa kilpailee sprintteri LaShawn Merritt, joka kärysi vuonna 2010 dopingista hieman kiusallisesta syystä. Merrittin käyttämä peniksenpidennysvalmiste sisälsi erästä stereoidia. - - Tapiirit eivät rohdoksia tarvitse. Niillä on, rahvaanomaisesti ilmaistuna, aivan levoton jorma. - - Useat tapiirilajit ovat uhanalaisia. Niistä

on tehty lemmenohtojakin. Emme tiedä, sisälsikö Merrittin käyttämä valmiste jauhettua tapiiria, ja tarvitseeko hän nykyään löysät trikoot.

Jos tieteen perinteinen ihanne onkin Robert Mertonin normeissa (ks. esim. Craig J. Calhoun 2010, 87) – universalismissa, kommunalismissa, pyyteettömyydessä ja järjestelmällisessä epäilyssä – journalismi valitsee aina näkökulmansa, myös tieteestä kertoessaan. Todenmukaisuutta tavoitteleva kuva maailmasta ja yhteiskunnasta on aina kehystetty. Zareffin dialogisoiva journalistinen komiikka tähtää journalismiin, jossa kehys jatkuvasti kyseenalaistettaisiin. Iina Hellstenin mukaan journalismin ja tieteen ero on siinä, että journalismin tarinoiden on resonoitava olemassa olevien kehysten ja narratiivien kanssa, kun taas tieteellisen diskurssin odotetaan avaavan uusia perspektiivejä tutkittaviin ilmiöihin. Nämä uudet perspektiivit yleistajuistetaan metaforien avulla. Metaforan ongelma on kuitenkin sama kuin journalismin: se tarjoaa kerrallaan vain yhden näkökulman ja blokkaa muita näkyvistä. Toisaalta juuri sen tapa luoda tietty näkökulma käsiteltävänä olevaan abstraktiin tai kompleksiseen asiaan tekee siitä niin tärkeän yleistajuisen tieteen kommunikaation välineen. (Hellsten 2002, 11, 16, 40.)

Soveltaessani Janne Zareffin journalistisen komiikan mallia Niko Kettusen tiedejuttuihin olen huomannut, että tiedejournalismin humoristisella metaforalla ei ainakaan Viikon eläin -jutuissa ole samanlaista potentiaa dialogisoida sanomaansa kuin journalistisella komiikalla on niissä skripteissä, jotka koskevat yhteiskunnallista ilmiötä. Tiedeskriptissä humoristiseksi metaforaksi asettuva yhteiskunnallinen ilmiö kyllä karnevalisoi eläinmaailmaa antropomorfismin kautta, mutta komiikalla ei tunnu olevan argumentoivaa tai dialogisoivaa vaikutusta tiedettä koskevaan skriptiin teksteissä. Toisin sanoen huumori syntyy niissä yhteiskunnallisen ilmiön ehdoilla, jotka usein sanelevat myös näkökulman, josta tiedettä tarkastellaan.

6 Tulokset ja johtopäätökset

Tässä työssä olen tarkastellut huumorin mahdollisuuksia tieteen yleistajuistajana. Tutkimuskohteena olen käyttänyt Niko Kettusen Helsingin Sanomien tiedesivuilla ilmestyviä eliöaiheisia artikkeleita. Viikon eläin -palsta on ilmestynyt vuodesta 2013, ensin osana Lauantai-liitettä, myöhemmin tiedesivuilla.

Palsta on ollut kiitollinen tutkimuskohde monesta syystä. Ensinnäkin se on hyvä esimerkki väärinkäsityksistä vastaanotossa, jotka syntyvät, kun sepitteeksi mielletty huumori yhdistetään koviksi faktoiksi miellettyyn tieteeseen. Toiseksi se ilmentää niitä vaikeuksia, jotka liittyvät humoristisen journalismin genren määrittelyyn. Kolmanneksi se onnistuu popularisoimaan paitsi tiedettä myös kertomaan viihdyttävästi ajankohtaisista yhteiskunnallisista asioista.

Viikon eläin -palstan tyypillisin rakenne on sellainen, jossa jotain, usein eksoottista, eliölajia verrataan yhteiskunnalliseen ilmiöön. Vaikka palstan huumori syntyy myös karnevalisoivasta sanastosta ja aihevalinnoista, hedelmällisimmillään sen komiikka on silloin, kun huumorin lähde on jutun skriptien muodostamassa metaforassa eli kahden toisilleen täysin vieraan ajatuskokonaisuuden – tieteen ja yhteiskunnallisen ilmiön – yhteensovittamisessa.

Työni teoreettisena viitekehyksenä olen käyttänyt huumori- ja metaforatutkimusta. Metaforan mahdollisuuksia tiedejournalismissa tarkastelin erityisesti Iina Hellstenin väitöskirjan pohjalta. Teoksessaan *The Politics of Metaphor* (2002) Hellsten tarkastelee metaforaa journalismin ja tieteen kohtauspaikkana – toistensa merkitysten välittäjinä ja kääntäjinä. Näin parhaimmillaan toimii Kettusen Viikon eläin -palsta, mutta vieläpä niin, että ajankohtaisjournalismi ja tiedejournalismi asettuvat siinä toistensa metaforiksi.

Juttujen huumoria olen lähestynyt esimerkkinä inkongruentista komiikasta. Zareffin mukaan metaforaa ja inkongruenttia komiikkaa yhdistää samanlainen looginen mekanismi: molemmilla on laukaisin (esimerkiksi laivan auraa muistuttava keulan muoto), joka tekee kahden erilaisen ajatuskokonaisuuden rinnastamisesta ymmärrettävän (”laiva kyntää merta” yhdistää ajatuskokonaisuudet merenkäynnistä ja maan kuohkeuttamisesta). Zareffin lisäksi olen hyödyntänyt myös Arthur Koestlerin teoriaa bisosiaatiosta ja huumoritutkimuksessa sovellettua kognitiivista teoriaa käsitteellisestä

sekoittamisesta. Nämä molemmat muistuttavat hyvin paljon komiikan inkongruenssia: kahden toisilleen vieraan skriptin yhdistäminen vaikuttaa molempien tulkintaan uudella tavalla. Kettusen artikkelit ovat olleet näiden teorioiden testaamiseen oivallisia – onhan suurimmassa osassa niistä erotettavissa hyvin selkeästi kaksi erilaista skriptiä: tieteellistä tietoa tarjoava eliöskripti ja yhteiskunnallista ilmiötä tietystä näkökulmasta tarkasteleva ajankohtainen skripti.

Zareffin teoria journalistisesta komiikasta on tarjonnut oivallisen tavan tarkastella Viikon eläin -palstan suhdetta journalismiin ja huumoriin tieteen yleistajuistajana. Sen journalistisuutta pohtiessani olen analysoinut sen käyttämiä komiikan keinoja ja genreä. Huomasin, että ollakseen journalistista palstan komiikka vaatii yhteiskunnallisen skriptinsä. Sen vertaukseksi asettuva eliöskripti tekee siitä helposti satiiria, jonka syntyehdoja tarkastelin Emil Draitserin teoksen *Techniques of Satire* (1994) pohjalta.

Huomasin, että ilman yhteiskunnallista skriptiä argumentoivan tai dialogisoivan komiikan käyttö tiedettä yleistajuistaessa on vaikeaa, koska tiede ei ole samalla tapaa näkökulmien kehystämää ja ajankohtaisuuteen sidottua kuin journalismi. Sen sijaan karnevalisoinnilla on mahdollisuus kyseenalaistaa tieteessä ja tiedejournalismissa vallitsevia arvo- ja valta-asetelmia sekä vahvistaa tieteen asemaa luotettavan tiedon tuottajana.

Koska artikkeleita on ehtinyt ilmestyä niin runsaasti, valitsin niistä 70, jotka jaoin omaa analyysiani helpottaakseni viiteen eri luokkaan. Nimesin kategoriat otsikoilla ”Ollako eläin x” (11 kpl), ”Eliö parempi kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” (16 kpl), ”Jokin vieras asia on yhtä kuin toisen ympäristön tutumpi asia” (21 kpl), ”Eliö kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” (17 kpl) ja ”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” (5 kpl). Siihen, mihin luokkaan olen tarkastelemanani jutut sijoittanut, on vaikuttanut eliöskriptin suhde yhteiskunnalliseen ilmiöön sekä tapa käyttää eliötä vertauksen välineenä. Apuna tämän vertauksen analysoinnissa olen käyttänyt John Simonsin (2002) ja David Hermanin (2012) näkemyksiä eläinvertauksista. Myös Janna Kantolan (2014) artikkeli Veikko Huovisen eläinasetelmista avasi mielenkiintoisia tarkastelukulmia varsinkin eläinasetelmien eläinten huvinvointiin ja kohteluun liittyviin seikkoihin.

”Ollako eläin x” -luokka muodostui vaivattomasti: siihen sijoitin jutut, joiden otsikko alkaa ”Ollako eläin x” -alkuisesti. Jutut ilmestyivät palstan alkuvaiheessa

ja niiden idea oli esitellä sellaisia eliöiden supervoimia, joista voisi olla hyötyä ihmisellekin. Huomasin, että ihmisen ja eläimen selviytymisen kannalta tärkeiden ominaisuuksien vertaaminen ja sekoittaminen synnyttää humoristista kuvaa ihmisten toiminnasta ja sen motiiveista. ”Eliö parempi kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” on tätä luokkaa vastaava kategoria, mutta ilman sen vakiintunutta otsikkoa.

”Jokin vieras asia on yhtä kuin toisen ympäristön tutumpi asia” -luokkaan sijoitin jutut, joiden metafora toimii niin, että toinen, helpommin hahmotettava skripti (eliö tai yhteiskunnallinen ilmiö) selittää vaikeammin ymmärrettävää: selittäjä on metaforan lähde ja selitettävä sen kohde. Tämän kategorian juttujen otsikko ilmaisee metaforan lähteen ja kohteen. Esimerkiksi 1.3.2014 ilmestyneessä ”Antennikrotti on meren Niinistö-elokuva” -jutussa otsikko kertoo, että Niinistö-elokuva selittää antennikrotin olemusta (”Ei sitä kukaan huomaa, jos siitä ei tee numeroa”). Sen sijaan, jos antennikrotti tekisi jutun kautta Niinistö-elokuvaa tutuksi, otsikko kuuluisi: ”Niinistö-elokuva on teattereiden antennikrotti”.

Vastaavasti 26.6.2015 ilmestynyt ”Koralliriuttojen Guggenheim muuttuu aivottomaksi paikkansa löydettyään”¹⁶ käyttää Guggenheimia metaforan lähteenä ja merituppea sen kohteena: ”Elämää kuhisevien koralliriuttojen kyljessä jököttää usein hämmentävän näköinen pönikkä. - - Merituppi on hyvin pelkistetty eläin. Siinä on sisäänkäynti ja uloskäynti, ja sen läpi ramppaa trafiikkia ympäröivästä koralliriutasta.” Jos vertaus olisi toisinpäin, kuuluisi otsikkokin toisin – vaikkapa näin: ”Taidemaailman merituppi muuttuu tylsäksi paikkansa löydettyään”. Vaikka otsikko ilmaisee juttujen metaforan lähteen ja kohteen, on niiden välinen liike itse jutussa kuitenkin melko kaksisuuntaista.

Kategoriaan ”Eliö kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö” olen sijoittanut juttuja, joissa sekä eliölaji että yhteiskunnallinen ilmiö selittävät toisiaan vertailun kautta. Kaksisuuntaisuudessaan ne muistuttavat ”Jokin vieras asia...” -luokkaa ja suurin ero onkin otsikoinnissa. Yhtenä esimerkkinä tarkastelin 25.4.2016 ilmestynyttä ”Jos Prince syntyisi uudestaan eläimenä, hän olisi sulkamerietana”. Huomasin, että jutun kaksi skriptiä vaikuttivat toisiinsa rinnastuksen kautta: se, mikä ihmisten keskellä tuomitaan

¹⁶ Otsikkoon, josta suora vertaus puuttuu, voi helposti kuvitella metaforan kohteen alkuun: (Merituppi on) ”Koralliriuttojen Guggenheim...”

luonnottomaksi, onkin osa luontoa, siis jotain, mistä ”luonnollinen” määreenä ammentaa merkityksensä.

Kun luokittelin Viikon eläin -palstan juttuja, huomasin, että joukkoon mahtui muutama, jossa yhteiskunnallisen ilmiön skripti oli läsnä lähes pelkästään vain eläimeen suunnattuna antropomorfismina. Nämä ”Eliön kuvaaminen elinympäristössään” -luokkaan sijoittamani viisi¹⁷ artikkelia sisälsivät oman erityisen luonnonsuojelullisen aspektinsa, joka kutsui ihmettelemään, ihaillemaan tai suojelemaan luontoa. Ihmiss maailmaan sijoittuvan metaforansa kautta outoudessaan karmeatkin eliöt muuttuivat lähestyttäviksi: itse asiassa niiden vieraus alkoi näyttää harmittomammalta kuin lajitovereidemme.

Työn edetessä huomasin yhä selvemmin luokittelun keinotekoisuuden: monet jutuista olisi voinut sijoittaa myös toisiin kategorioihin. Joihinkin oivalluksiin ne kuitenkin johdattivat. Ehkä merkittävin niistä oli ”Jokin vieras asia on yhtä kuin toisen ympäristön tutumpi asia” -kategorian humoristisen metaforan lähteen ja kohteen väliset suhteet.

Tässä työssäni halusin tarkastella mahdollisimman monen tekstin kautta humoristisen metaforan tapaa yleistajuistaa tiedettä. Tulin myös huomanneeksi, kuinka samankaltaisille mekanismeille metafora, inkongruentti komiikka, satiiri, käsitteellinen sekoittaminen ja bisosiaatio perustuvat. Niiden kaikkien lähtökohtana on kahden toisilleen vieraan ajatuskokonaisuuden (tai skriptin tai kehyksen) suhteuttaminen toiseen, mikä jollain tapaa muuttaa suhtautumista molempiin ajatuskokonaisuuksiin. Kiinnostavaa olisi myös ollut rakentaa työ niin, että olisin testannut näitä mekanismeja samaan tekstiin.

Työn edetessä nousi esiin asioita, jotka mielestäni kaipaisivat lisää tutkimista. Näitä olivat esimerkiksi komiikan vaikutus yleistajuistetun tieteen sisältöön, oppimiseen ja kiinnostuksen herättämiseen. Tiedehumorin yleisön ja ulkopuolisten muodostumisen tutkiminen naurun funktion kautta auttaisi hahmottamaan niitä haittoja, joita huumorilla voi tieteen yleistajuistamiseen olla. Toisaalta kiinnostaisi, miten karnevalisoinnin avulla voisi vahvistaa tieteen asemaa. Jäin myös pohtimaan, olisiko mahdollista, että tutkimushankkeiden popularisointiin liitetty argumentoiva tai

¹⁷ ”Akvaariossa voi lymytä ranteenpaksuinen Ilmestyskirjan mato”, ”Erakkorapujen ystävänpäivä on kylmä ja ikävä”, ”Haisevasta kaljurotasta tuli tiedejulkkis”, ”Kapybara on tyyneyden perikuva” sekä ”Elä ja anna toisten jyrsiä”.

dialogisoiva komiikka lisääisi tiedeyhteisön ulkopuolisen yleisön kiinnostusta ja ymmärrystä tutkimushankkeiden puitteista.

7 Lopuksi

Tiedeviestinnän tarvetta määrittelee yliopistojen kolmas tehtävä, yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Se tarkoittaa, että tiedeyhteisön on toimittava vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa ja edistettävä tutkimustulosten vaikuttavuutta. (Ks. esim. Finlex 24.7.2009/558.) Tieteellisellä tiedolla on yhä suurempi merkitys yksilön arkipäiväisiin valintoihin, ja on myös yliopistojen vastuulla, että tiedeyhteisön ulkopuolinen yleisö ymmärtää tutkimuksen merkityksen. Samaan aikaan median ansaintalogiikan muutokset ovat aiheuttaneet sen, että kaikenlainen tieto kamppailee pirstaloituneen yleisön huomiosta – joka markkinaliberalismissa määrittää tiedon arvon. Yleisö vaatii, että tarjottu tieto on pystyttävä omaksumaan nopeasti ja sen äärellä on viihdyttävä.

Miten tieteellinen tieto voi kamppailla näin epäreilusti pinnallisen viihteen pussiin pelaavien sääntöjen ehdoilla? Jos se turvautuu samoihin keinoihin, sellainen tulkitaan helposti sopimattomaksi – kuten biologi ja tiedetoimittaja Tiina Raevaara tiedeviestinnän oppaassaan *Tajuaako kukaan?* (2016) osoittaa:

Ilta-Sanomien nettisivuille ilmestyi syksyllä 2013 uutinen otsikolla ”Ihmiskunta lähetti avaruuteen kuvia sukupuolielimistään – katso kuvat!” (Vesa Mäkinen, 21.9.2013). Jutussa kerrottiin vuonna 1977 matkalleen lähetetystä Voyager I -luotaimesta, joka oli päässyt ulos aurinkokunnasta. Luotaimen mukana on monenlaista informaatiota ihmisestä, maapallosta, aurinkokunnasta ja ihmisen kulttuurista – muun ohessa kuvia ihmisen sukupuolielimistä. Sosiaalisen median keskusteluissa *Ilta-Sanomien* juttua pidettiin typeränä. Siinä kerrottiin avaruusluotaimesta tyylillä, jota ei ole totuttu näkemään tiedeaiheiden kohdalla. (Raevaara 2016, 132.)

Raevaara (2016, 132) itse piti uutista onnistuneena, koska tiede tarvitsee ”monenlaisia tarkastelurekistereitä aina vakavasta leikkisään, syvällisestä pinnalliseen”. Hän käsittelee oppaassaan myös Niko Kettusen Viikon eläin -palstaa ja on sitä mieltä, että niin kauan kuin faktat pysyvät kohdallaan, kaikenlainen tiedekirjoittaminen on tervetullutta. Ainoaksi tieteestä kertomisen rekisteriksi huumori ei kuitenkaan hänen mukaansa saa jäädä, ettei lehtien tiedesivustoista tule pelkkää koomisten merkillisyyksien esittelyä. (Raevaara 2016, 133 – 136.)

Vaikka huumori ei olekaan tiedeviestinnässä kovin tyypillinen tapa kommunikoida, on sitä käytetty varsinkin biologian yhteydessä myös muualla (esim. *Wired*-lehden ”Absurd Creature of the Week”). Sen sijaan yhteiskunnallisen satiirin käyttö yleistajuistavana huumorina on harvinaista. Viikon eläin -palsta tuo oman rakenteensa synnyttämän huumorin lisäksi hauskaasti esille myös sen, miten esimerkiksi lajien nimet heijastelevat tieteilijöiden huumorintajua. Kun näitä lukuisia, tahattomaltakin tuntuvia koomisia yksityiskohtia tekstiin punoo luonnon monimuotoisuutta yhteiskunnalliseen satiiriin sovittava *Kettunen*, ei kokonaisuus voisi enää juurikaan vaikuttaa harkitummalta.

Tutkimusaineisto:

Kategoriaan ”**Ollako eläin x**” sijoittamani Niko Kettusen Viikon eläin -palstan artikkelit:

Ollako norsu (eikä paavi)? *Helsingin Sanomat* 16.3.2013. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002620727.html>

Ollako gekko? *Helsingin Sanomat* 23.3.2013. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002622340.html>

Ollako pistoolirapu? *Helsingin Sanomat* 6.4.2013. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002629983.html>

Ollako brasilianvaeltajahämähäkki? *Helsingin Sanomat* 13.4.2013. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002631670.html>

Ollako kyhmylyhtykrotti? *Helsingin Sanomat* 20.4.2013. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002633237.html>

Ollako Toxoplasma gondii? *Helsingin Sanomat* 27.4.2013. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002634853.html>

Ollako matkijaturisas? *Helsingin Sanomat* 4.5.2013. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002636244.html>

Ollako vatsassahautojakonna? *Helsingin Sanomat* 11.5.2013. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002636244.html>

Ollako ahmaspistiäinen? *Helsingin Sanomat* 18.5.2013. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002639429.html>

Ollako gaboninkyy? *Helsingin Sanomat* 1.6.2013. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002642485.html>

Ollako merimakara? *Helsingin Sanomat* 15.6.2013. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002645703.html>

Kategoriaan ”**Eliö parempi kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö**” sijoittamani
Niko Kettusen Viikon eläin -palstan artikkelit:

Tupakka-askin kokoisella päästäisellä on maailman vahvin selkä. *Helsingin Sanomat*
16.11.2013. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002689452.html>

Antarktiksien jääkala rypee synnissä. *Helsingin Sanomat* 25.1.2014. Käytetty 29.9.2016.
<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002704938.html>

Indonesialainen kala ei ammu pummeja. *Helsingin Sanomat* 29.3.2014. Käytetty
29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002720181.html>

Ääripöppö olisi selvinnyt Tšernobylistä. *Helsingin Sanomat* 25.4.2014. Käytetty
29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002726376.html>

Kaguaani voitaisi Bischofshofenissa. *Helsingin Sanomat* 9.1.2015. Käytetty 29.9.2016.
<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002790835.html>

Kanadan kolea karpaasi. *Helsingin Sanomat* 13.3.2015. Käytetty 29.9.2016.
<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002808082.html>

Karibianseepia pettää aina. *Helsingin Sanomat* 29.5.2015. Käytetty 29.9.2016.
<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002827685.html>

Jos Usain Bolt juoksisi yhtä lujaa kuin hietakiitäjäinen, hän rikkoisi äänivallin.
Helsingin Sanomat 28.8.2015. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002848107.html>

Alex osasi laskea ja sanoa ”sori”. *Helsingin Sanomat* 4.12.2015. Käytetty 29.9.2016.
<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002870519.html>

Herhiläisellä on oma aurinkokenno. *Helsingin Sanomat* 25.1.2016. Käytetty 29.9.2016.
<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002881547.html>

Kiipijä pääsee huipulle suuta vääntämällä. *Helsingin Sanomat* 7.3.2016. Käytetty 29.9.2016.
<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002889647.html>

Ihmisen syöpä elää ikuisesti. *Helsingin Sanomat* 9.5.2016. Käytetty 29.9.2016.
<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002900195.html>

... Ja letku letkeä. *Helsingin Sanomat* 1.8.2016. Käytetty 29.9.2016.
<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002913542.html>

Amerikan etanalle kasvaa penis otsaan, kun matka ei etene. *Helsingin Sanomat* 12.9.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002920155.html>

Ihminen pitää salailusta, mutta lasisammakko on todellinen avoimuuden huippu.
Helsingin Sanomat 26.9.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002922318.html>

Amerikan tasankojen preeriakoira nauraisi ihmisen tunnelihankkeille. *Helsingin Sanomat* 21.11.2016. Käytetty 21.11.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000004875646.html>

Kategoriaan ”**Jokin vieras asia on yhtä kuin toisen ympäristön tutumpi asia**” sijoittamani Niko Kettusen Viikon eläin -palstan artikkelit:

Elävä kivi on vaippaeläinten Keith Richards. *Helsingin Sanomat* 17.8.2013. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002667962.html>

Emonsa siivellä elävät matosammakot ovat eläinkunnan kokoomusnuoria. *Helsingin Sanomat* 14.9.2013. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002674077.html>

Galápagossaarten peikkokrotti on merenpohjan drag queen. *Helsingin Sanomat* 21.9.2013. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002675639.html>

Mehiläismaailman Marimekko. *Helsingin Sanomat* 5.10.2013. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002678813.html>

Antennikrotti on meren Niinistö-elokuva. *Helsingin Sanomat* 1.3.2014. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002713490.html>

Irukandji-meduusa on merten Latvia. *Helsingin Sanomat* 23.5.2014. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002733432.html>

Pohjoisen meren enkeli. *Helsingin Sanomat* 19.12.2014. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002786541.html>

Koralliriuttojen Guggenheim muuttuu aivottomaksi paikkansa löydettyään. *Helsingin Sanomat* 26.6.2015. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002834102.html>

Möhkäkala on merten jytky. *Helsingin Sanomat* 3.7.2015. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002835707.html>

Elinkeinoelämän keskuslisko hakee tuottavuusloikkaa. *Helsingin Sanomat* 18.9.2015. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002853168.html>

Losserokala on akvaarioiden Volkswagen. *Helsingin Sanomat* 25.9.2015. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002854870.html>

Kädenlämpöisten vesien virkamies. *Helsingin Sanomat* 21.12.2015. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002873750.html>

Karhukainen on jäkälistömme Lemmy Kilmister. *Helsingin Sanomat* 4.1.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002878020.html>

Kampela on kuin savolainen ministeri. *Helsingin Sanomat* 3.5.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002899338.html>

Kilkki on pohjamutien Nato-panssari. *Helsingin Sanomat* 13.6.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002905474.html>

Amazonin sipsikaljavegaani. *Helsingin Sanomat* 27.6.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002907579.html>

Kallion kiviterapiakommunisti. *Helsingin Sanomat* 4.7.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002908813.html>

Tosielämän Pokémon – tämä outo pinkki vyötiäinen ei löydy edes laitteilla. *Helsingin Sanomat* 25.7.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002912183.html>

Syvän meren huijarikala toimii kuin Restamax-ravintolayhtiö. *Helsingin Sanomat* 23.8.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002916813.html>

Levykäärme on kuin juoppo antabuskuurilla – elämänhallinta hukassa ja ikuinen jano. *Helsingin Sanomat* 5.9.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002919119.html>

Luonnossa halloweenin kauhu on totta – zombisieni pakottaa uhrinsa pahan kehään. *Helsingin Sanomat* 31.10.2016. Käytetty 2.11.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002927701.html>

Kategoriaan ”**Eliö kuin ihminen tai yhteiskunnallinen ilmiö**” sijoittamani Niko Kettusen Viikon eläin -palstan artikkelit:

Kiljuharjasvyötiäinen ja huutava vääräys. *Helsingin Sanomat* 24.8.2013. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002669342.html>

Kielen syövä loinen riivaa Tyynenmeren kaloja. *Helsingin Sanomat* 1.2.2014. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002706546.html>

Agakonna leviää Australiassa. *Helsingin Sanomat* 17.10.2014. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002769893.html>

Kusimanse hämmentää Tampereella. *Helsingin Sanomat* 12.12.2014. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002784744.html>

Jeesusliskon vesijuoksu. *Helsingin Sanomat* 16.1.2015. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002792674.html>

Idän uhka ajaa lyhyhantäkengurun länteen. *Helsingin Sanomat* 21.8.2015. Käytetty

29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002846380.html>

Houkutteleva jouluvalosimpukka taitaakin vain ärsyttää. *Helsingin Sanomat* 7.12.2015.

Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002870838.html>

Hämähäkki hyysää katupartioita. *Helsingin Sanomat* 18.1.2016. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002880157.html>

Puoliapinoiden internet on tunkkainen pisuaari. *Helsingin Sanomat* 1.2.2016. Käytetty

29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002883011.html>

Kalmari sopeuttaa leikkaamalla lonkeroitaan. *Helsingin Sanomat* 8.2.2016. Käytetty

29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002884474.html>

Katala punamädättäjä rappeuttaa mukulat. *Helsingin Sanomat* 15.2.2016. Käytetty

29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002885782.html>

Matalaotsainen peruslisko. *Helsingin Sanomat* 27.2.2016. Käytetty 29.9.2016.

<http://www.hs.fi/tiede/art-2000002804182.html>

Kovapintainen nilviäinen salakatsellee kaloja. *Helsingin Sanomat* 21.3.2016. Käytetty

29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002891889.html>

Jos Prince syntyisi uudestaan eläimenä, hän olisi sulkamerietana. *Helsingin Sanomat*

25.4.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002897674.html>

Kemikaalien turruttamalla työläisellä on kusiaisen valtuudet. *Helsingin Sanomat* 29.8.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002917922.html>

Keskiajalla muuttolinnut synnyttivät vihapuhetta. *Helsingin Sanomat* 4.9.2016. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002849844.html>

Katkaravun aito avioliitto on lasinen vankila. *Helsingin Sanomat* 3.10.2016. Käytetty 3.10.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002923284.html>

Kategoriaan ”**Eliön kuvaaminen elinympäristössään**” sijoittamani Niko Kettusen Viikon eläin -palstan artikkelit:

Haisevasta kaljurotasta tuli tiedejulkkis. *Helsingin Sanomat* 4.1.2014. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002700188.html>

Erakkorapujen ystävänpäivä on kylmä ja ikävä. *Helsingin Sanomat* 15.2.2014. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002710103.html>

Kapybara on tyyneyden perikuva. *Helsingin Sanomat* 13.2.2015. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002800389.html>

Akvaariossa voi lymytä ranteenpaksuinen Ilmestyskirjan mato. *Helsingin Sanomat* 20.3.2015. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002809936.html>

Elä ja anna toisten jyrsiä. *Helsingin Sanomat* 6.11.2015. Käytetty 29.9.2016. <http://www.hs.fi/tiede/art-2000002864535.html>

Lähteet:

Attardo, Salvatore (2001). *Humorous Texts*. Berlin: De Gruyter.

Bahtin, Mihail (1995). *François Rabelais – keskiajan ja renessanssin nauru*. Suomentaneet Tapani Laine ja Paula Nieminen. Helsinki: Like Ltd.

Banas, John A. & Dunbar, Norah & Rodriguez, Dariela & Liu, Shr-Jie (2011). A Review of Humor in Educational Settings: Four Decades of Research. *Communication Education* 60(1), 115 – 144. Routledge. Käytetty 9.5.2016.
<http://web.b.ebscohost.com.pc124152.oulu.fi:8080/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=da313842-d9f8-4924-95ec-7d332061845b%40sessionmgr120&vid=5&hid=116>

Billig, Michael (2005). *Laughter and Ridicule: Towards a Social Critique of Humour*. London: Sage.

Black, Max (1976). *Models and Metaphors. Studies in Language and Philosophy*. Ithaca : Cornell University Press.

Bing, Janet & Scheibman, Joanne (2014). Blended Spaces as Subversive Feminist Humor. In: Baccolini, Raffaella & Chiaro, Delia (2014). *Gender and humor: interdisciplinary and international perspectives*. Routledge 2014.

Calhoun, Craig J. (2010). *Robert K. Merton*. New York: Columbia University Press.

Draitser, Emil (1994): *Techniques of Satire: The Case of Saltykov-Šcedrin*. Berlin: De Gruyter Mouton.

Fauconnier, Gilles & Turner, Mark (2003). "Conceptual blending, form and meaning". *Recherches en Communication*. Käytetty 9.5.2017.

<http://web.b.ebscohost.com.pc124152.oulu.fi:8080/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=b31f2184-ea5a-4c2f-ae2b-b2a71042495e%40sessionmgr101&vid=5&hid=116>

Finlex (2009). Yliopistolaki 24.7.2009/558. Käytetty 15.5.2016.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558>

Hallitusohjelma (2015): *Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma*. Hallituksen julkaisusarja.

Hautanen, Suvi (2016). Ay-liike painostaa hallitusta – tuloveroale voi kostautua alv:n korotuksena. *Verkkouutiset* 12.3.2017. Käytetty 27.1.2017.

http://www.verkkouutiset.fi/kotimaa/hallitus_kehysriihi-47828

Hellsten, Iina (1997). *Metaforien Eurooppa. Näkökulmia suomalaiseen EU-journalismiin*. Tampereen yliopisto.

Hellsten, Iina (2002). *The Politics of Metaphor. Biotechnology and Biodiversity in the Media*. Acta Universitatis Tamperensis 876. Tampere University Press.

Hemánus, Pertti & Pietilä, Kauko (1982). *Seitsemän erää journalismista*. Tampere: Vastapaino.

Herman, David (2012). Toward a Zoonarratology: Storytelling and Species Difference in Animal Comics. *Narrative, Interrupted: The Plotless, the Disturbing and the Trivial in Literature*. Berlin De Gruyter.

Hokkanen, Laura (2009). *Pohjakuohua pinnassa. Tapaustutkimus Käärmeenpesäpakinoista ja niiden paikallisista vastaanotoista*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 55.

Julkisen sanan neuvosto (2015). *Vapauttava 5708/SL/15*. Käytetty 23.1.2017.

<http://www.jsn.fi/paatokset/5708-sl-15/>

Kantola, Jaana (2014). Eläimet Veikko Huovisen tuotannossa. Luokittelusta eläinsuhteen ilmenemiseen. *Joutsen / Svanen 2014*, 95–110. Käytetty 11.1.2017.

<http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/98850/joutsen2014-kantola.pdf?sequence=2>

Koestler, Arthur (1964). *The Act of Creation*. London: Penguin Books.

Lakoff, George & Johnson, Mark (1980). *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press.

Lévi-Strauss, Claude (1963). *Structural Anthropology*. London: Penguin Books.

Lévi-Strauss, Claude (1981). *The Naked Man. Introduction to a Science of Mythology: 4*. London: Jonathan Cape.

Liimatainen, Karoliina & Luukka, Teemu (2016). Yhteenvedo: Kilpailukykysojimus nytkähti viimein liikkeelle – pääministeri Sipilällä kielikuvat sekaisin. *Helsingin Sanomat* 17.3.2016. Käytetty 27.1.2017. <http://www.hs.fi/politiikka/art-2000002891633.html>

Pietilä, A.-P. (2013). Miten media valitsee aiheensa. In: Urpu Strellman & Johanna Vaattovaara (2013). *Tieteen yleistajuistaminen*. Helsinki: Gaudeamus.

Pinto, Bruno & Marçal, David & Vaz, Sofia G. (2013). Communication through humour: A project of stand-up comedy about science. *Public Understanding of Science* 0(0), 1 – 18. Sage. Tulostettu 30.11.2015.

<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0963662513511175>

Puhakka, Sirpa (2016): Kilpailukyky sopimus jättää arpia ay-liikkeeseen. *Kansan Uutiset* 3.6.2016. Käytetty 27.1.2017. <http://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/3554545-kilpailukyky-sopimus-jattaa-arpia-ay-liikkeeseen>

Raevaara, Tiina (2016). *Tajuaako kukaan? Opas tieteen yleistajuistajalle*. Tampere: Vastapaino.

Raskin, Victor (1985). *Semantic Mechanisms of Humor*. Holland: D. Reidel Publishing Company.

Raskin, Victor (2008). *The Primer of Humor Research*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Riesch, Hauke (2015). Why did the proton cross the road? Humour and science communication. *Public Understanding of Science* 24(7), 768–775. Sage. Tulostettu 16.11.2015. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0963662514546299>

Shu-Fen, Lin & Huann-shyang, Lin (2016). *Learning nanotechnology with texts and comics: the impacts on students of different achievement levels*. *International Journal of Science Education* 38(8), 1373 – 1391. Routledge. Käytetty 19.4.2017.

<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09500693.2016.1191089>

Simons, John (2002). *Animal Rights and the Politics of Literary Representation*. Basingstoke: Palgrave.

Wanzer, Melissa Bekelja & Frymier, Bainbridge Ann & Wojtaszczyk, Ann M. & Smith Tony (2006). Appropriate and Inappropriate Uses of Humor by Teachers.

Communication Education 55(2), 178 – 196. Routledge. Käytetty 20.4.2017.

<http://web.b.ebscohost.com.pc124152.oulu.fi:8080/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=9f874c34-40fb-4513-84ec-9790a659c17f%40sessionmgr102&vid=5&hid=116>

Zareff, Janne (2012). *Journalistinen komiikka. Teoreettisia ja käytännöllisiä avauksia.*

Jyväskylä Studies in Humanities 189. University of Jyväskylä.

Julkaisemattomia lähteitä:

Sähköpostikeskustelut Niko Kettusen kanssa 2016 – 2017.